

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Навчально-науковий інститут економіки, управління та адміністрування
Кафедра економіки та міжнародних економічних відносин

ДОПУСКАЮ ДО ЗАХИСТУ
Гарант освітньої програми

_____ Кожухова Т.В.
« ____ » _____ 20 ____ року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»
зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини»
освітньої програми «Міжнародні економічні відносини»

на тему: **«ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ:
КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ, ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ,
ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ТА СПІВРОБІТНИЦТВО»**

Виконав:

здобувач вищої освіти Чепурнова Анастасія Віталіївна
(прізвище, ім'я, по-батькові)

_____ (підпис)

Керівник: в.о. ректора, д.е.н, професор, Чернега О.Б.
(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

Засвідчую, що у кваліфікаційній
роботі немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних
посилань

Здобувач вищої освіти _____
(підпис)

Кривий Ріг
2020

РЕФЕРАТ

Загальна кількість в роботі:

Сторінок 47, рисунків 2, таблиць 9, додатків 1,
графічного матеріалу 0, використаних джерел 66

- Об'єкт дослідження: процеси управління продовольчою безпекою
- Предмет дослідження: принципи, напрями та механізми підвищення рівня продовольчої безпеки України
- Мета дослідження: розробка напрямів підвищення рівня продовольчої безпеки України на підставі використання досвіду Польщі
- Методи дослідження: теоретичне узагальнення та порівняння (для дослідження сутності дефініції «продовольча безпека»), класифікація та групування (для розробки переліку змістовних аспектів продовольчої безпеки), аналіз та синтез (для компаративного аналізу рівнів продовольчої безпеки України та Польщі), абстрактно-логічний метод (для встановлення зв'язків між рівнем економічного розвитку країн і рівнів їх продовольчої безпеки; визначення напрямів підвищення рівня продовольчої безпеки України).
- Основні результати дослідження:
- розроблено систему чинників, які впливають на рівень продовольчої безпеки, що включає три складові: доступ до продовольства; часова необмеженість; використання та засвоєння продовольства;
 - виокремлено змістовні аспекти дефініції продовольчої безпеки, що знайшли відбиття у її визначенні, а саме під продовольчою безпекою пропонується розуміти – забезпечений державою стан економіки, за якого у будь-який час населення на трьох рівнях (фізичному, економічному та соціальному) матиме доступ до продовольства, з можливістю його використання та засвоєння для ведення активного та здорового способу життя;
 - запропоновано напрями розвитку співробітництва та шляхи використання досвіду Польщі для підвищення рівня продовольчої безпеки України, серед яких: реалізувати положення Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих

актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31.03.2020 № 552-ІХ; збільшити державні витрати на НДДКР у сфері сільського господарства; покращити національні документи-стандарти харчування; підвищити якість та безпеку продовольства; забезпечити державну підтримку молодих фермерів; брати участь у програмах, що фінансуються ЄС; розробити стратегію «Зелене та здорове сільське господарство»; розробити та впровадити національну Програму розвитку сільських територій; адаптувати національне законодавство до стандартів Спільної аграрної політики ЄС; розробити та імплементувати пакет заходів з підтримки постраждалого від коронавірусу агропродовольчого сектору; налагодити та поглибити партнерство в агросекторі між Україною та Польщею; створити нові адміністративні інструменти; забезпечити надання консультаційних послуг продовольча безпека, продовольство, продукти харчування, Україна, Польща, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Глобальний індекс продовольчої безпеки (GFSI), Спільна аграрна політика (САП) ЄС

Ключові слова:

ЗМІСТ

Вступ	5
Основна частина	8
Висновки та рекомендації	31
Список використаних джерел	39
Додатки	44

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема продовольчої безпеки є однією з глобальних проблем сучасності. Так, у пункті 24 підсумкового документу Саміту ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030» визначено рішучий намір «в пріоритетному порядку покінчити з голодом і досягти продовольчої безпеки, а також покласти край всім формам недоїдання» [1]. Особливо актуалізовано проблему після проведення другої Міжнародної конференції з питань харчування (МКП-2) в 2014 р. і проголошення Десятиліття дій ООН з проблем харчування (2016-2025 роки).

За оцінками експертів у 2018 р. понад 2 мільярди людей не мають регулярного доступу до безпечної, поживної та достатньої їжі. До них належать всі люди у світі, охоплені помірним рівнем відсутності продовольчої безпеки, а також ті, хто страждає від голоду, включаючи 8% населення Північної Америки та Європи [2, с. 14]. Однак проблема продовольчої безпеки не вичерпується існуванням голоду і недоїданням значної кількості людей, вона залежить також від зусиль кожної держави окремо, спроможності країн використовувати досвід лідерів, розвитку співробітництва між країнами в напрямку підвищення рівня власної продовольчої безпеки та формування глобальної продовольчої рівноваги.

Наразі фіксується нерівномірний розподіл успіхів у забезпеченні продовольчої безпеки за регіонами світу. Для африканського регіону характерним є те, що її відсутність є не лише найбільш поширеною, а й проявляється у тяжчій формі. У Латинській Америці та, переважно, Північній Америці і Європі з цією проблемою стикається менша частка населення [2, с. 20]. Із цього видно, що країни можуть досягти стійкого економічного зростання та значного прогресу в скороченні бідності, але не в забезпеченні належного рівня продовольчої безпеки та харчування, що є важливою умовою соціально-економічної й політичної стабільності та зовнішньої незалежності країн.

У 2019 році за щорічним «Глобальним індексом продовольчої безпеки» Польща посіла перше місце серед країн Центральної та Східної Європи, покращивши показники продовольчої безпеки на 0,7 порівняно з 2018 роком [3]. Так, загальні витрати на сільське господарство в тому ж році становили в країні – 4 604,7 млн. євро (8,5% від ЄС-27). Водночас зайнятість у цій галузі в 2019 році знаходилась на рівні 9%, що на 4,9% більше ніж загалом по ЄС-27 [4, с. 2]. До того ж знижується рівень бідності в сільській місцевості в Польщі, скоротившись з 51% у 2005 році до 22,4% у 2017 році, опинившись нижче рівня бідності в сільській місцевості в ЄС [5, с. 17].

Розвиток співробітництва між країнами в сфері сільського господарства, удосконалення сільськогосподарської політики, використання Україною досвіду Польщі в політиці відстоювання національних інтересів в процесі входження до ЄС, а також використання механізмів ЄС щодо підтримки виробників сільськогосподарської продукції мають важливе значення.

Мета і завдання кваліфікаційної роботи. Метою кваліфікаційної роботи є розробка напрямів підвищення рівня продовольчої безпеки України на підставі використання досвіду Польщі.

Для досягнення поставленої мети кваліфікаційної роботи визначено такі завдання:

- дослідити сутність та змістовні аспекти продовольчої безпеки, визначити фактори, покладені в її основу;
- здійснити компаративний аналіз продовольчої безпеки України та Польщі;
- обґрунтувати напрями підвищення продовольчої безпеки України на підставі використання досвіду Польщі.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є процеси управління продовольчою безпекою.

Предметом кваліфікаційної роботи є принципи, напрями та механізми підвищення рівня продовольчої безпеки України.

Методи дослідження. Наукові результати дослідження було одержано з використанням таких методів: теоретичного узагальнення та порівняння (для дослідження сутності дефініції «продовольча безпека»), класифікації та групування (для розробки переліку змістовних аспектів продовольчої безпеки), аналізу та синтезу (для компаративного аналізу рівнів продовольчої безпеки України та Польщі), абстрактно-логічного методу (для встановлення зв'язків між рівнем економічного розвитку країн і рівнів їх продовольчої безпеки; визначення напрямів підвищення рівня продовольчої безпеки України).

Інформаційну базу дослідження становлять міжнародні нормативно-правові акти, офіційні статистичні дані міжнародних організацій, наукові праці зарубіжних і вітчизняних вчених.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у розробці теоретичних засад забезпечення продовольчої безпеки, а також практичних рекомендацій щодо підвищення рівня продовольчої безпеки України.

Основні результати кваліфікаційної роботи, що характеризують наукову новизну, полягають у такому:

- розроблено систему чинників, які впливають на рівень продовольчої безпеки, що включає три складові: доступ до продовольства; часова необмеженість; використання та засвоєння продовольства;
- виокремлено змістовні аспекти дефініції продовольчої безпеки, що знайшли відбиття у її визначенні, а саме під продовольчою безпекою пропонується розуміти – забезпечений державою стан економіки, за якого у будь-який час населення на трьох рівнях (фізичному, економічному та соціальному) матиме доступ до продовольства, з можливістю його використання та засвоєння для ведення активного та здорового способу життя;
- запропоновано напрями розвитку співробітництва та шляхи використання досвіду Польщі для підвищення рівня продовольчої безпеки України, серед яких: реалізувати положення Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31.03.2020 № 552-ІХ; збільшити

державні витрати на НДДКР у сфері сільського господарства; покращити національні документи-стандарти харчування; підвищити якість та безпеку продовольства; забезпечити державну підтримку молодих фермерів; брати участь у програмах, що фінансуються ЄС; розробити стратегію «Зелене та здорове сільське господарство»; розробити та впровадити національну Програму розвитку сільських територій; адаптувати національне законодавство до стандартів Спільної аграрної політики ЄС; розробити та імплементувати пакет заходів з підтримки постраждалого від коронавірусу агропродовольчого сектору; налагодити та поглибити партнерство в агросекторі між Україною та Польщею; створити нові адміністративні інструменти; забезпечити надання консультаційних послуг.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Сутність та змістовні аспекти поняття продовольча безпека

Концепція продовольчої безпеки є надзвичайно гнучкою, а її еволюція настільки стрімкою, що на кінець XX ст. вже налічувала більше двох сотень визначень даного поняття. Термін «продовольча безпека» виник у 1974 році в ході роботи Всесвітнього продовольчого саміті (WFS) як «доступність у будь-який час необхідних світових продовольчих запасів основних продуктів харчування для сталого росту споживання та компенсації коливань виробництва та цін» [6, с. 3]. Тобто розглядався з точки зору поставок продовольства, а саме забезпечення на міжнародному та національному рівнях доступності та стабільності цін на основні харчові продукти.

У 1983 році Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) зосередила свою увагу на доступі до продовольства, тому продовольча безпека визначалась як баланс між попитом та пропозицією – «забезпечення того аби всі люди у будь-який час мали фізичний та економічний доступ до основних харчових продуктів, які їм потрібні» [7].

Світовий банк у доповіді «Бідність і голод» (1986) визначив продовольчу безпеку як «доступ усіх людей у будь-який час до достатньої кількості їжі для активного та здорового життя» [8].

З 1990 року Міністерство сільського господарства США (USDA) почало використовувати таке визначення даного поняття – «продовольча безпека для домогосподарства означає постійний доступ усіх членів до достатньої кількості їжі для активного, здорового життя. Продовольча безпека включає як мінімум готову наявність адекватних та безпечних продуктів харчування та гарантовану здатність здобувати прийнятну їжу соціально прийнятними способами (тобто, не вдаючись до надзвичайної продовольчої допомоги, збору утильсировини, крадіжки чи інших стратегій подолання труднощів)» [9].

У Доповіді ПРООН про стан людського розвитку 1994-го р. визначається, що продовольча безпека – «доступність основних продуктів харчування, яка передбачає наявність їх достатньої кількості та вільного доступу до них та достатню купівельну спроможність населення» [10].

В рамках WFS 1996-го р. було адаптовано більш комплексну дефініцію даного поняття – «продовольча безпека на індивідуальному, домашньому, національному, регіональному та глобальному рівнях існує тоді, коли всі люди в будь-який час мають фізичний та економічний доступ до достатньої, безпечної та поживної їжі, яка задовольняє їхні дієтичні потреби та харчовим уподобанням для активного та здорового життя» [11]. Це визначення знову було уточнено у доповіді ФАО «Стан продовольчої небезпеки у світі» (2001) – «продовольча безпека – ситуація коли всі люди в будь-який час мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої, безпечної та поживної їжі, яка задовольняє їхні дієтичні потреби та харчові уподобання для активного та здорового життя» [12]. Так, крім фізичного та економічного мова йде також і про соціальний доступ до продовольства.

У 2008 р. Дитячим фондом ООН, ЮНІСЕФ було сформульовано власне визначення, за яким «продовольча безпека та безпека харчування досягається тоді, коли належна їжа (за кількістю, якістю, безпекою, соціально-культурної прийнятності) є і доступна для всіх людей в будь-який час й відповідно використовується та засвоюються ними для ведення здорового і активного способу життя». Особлива увага тут приділяється не тільки наявності та доступності продуктів харчування, а й можливості їх використання та засвоєння [13].

У звіті Світової продовольчої програми (WFP) «World Hunger Series: Hunger and Markets» 2009 року продовольча безпека визначається як «стан, який існує, коли всі люди в будь-який час вільні від голоду» [14, с. 170]. Таке формулювання є значно спрощеним серед усіх запропонованих, оскільки не враховує причин та факторів соціального, економічного характеру, вплив яких призвів до встановлення стану відсутності голоду, тому найбільш повним та вичерпним слід вважати трактування продовольчої безпеки ФАО 2001 року.

Сутність дефініції на міжнародному рівні було розкрито в рамках WFS 1996-го р. через визначення чотирьох основних складових частин продовольчої безпеки [11]:

1) забезпеченість продовольством, яка розглядається Всесвітньою продовольчою програмою (WFP) як «кількість їжі, яка присутня в країні або області через всі форми внутрішнього виробництва, імпорту, запасів продовольства та продовольчої допомоги» [14, с. 170]. У 1970-х роках вважалось, що забезпеченість продовольством є єдиною складовою продовольчої безпеки. Наразі ж визнано, що продовольча безпека є проблемою не лише виробництва, а й розподілу [15]. Попри це, для забезпечення продовольчої безпеки все ж має бути забезпечена достатня пропозиція продовольства;

2) доступ до продовольства, тобто «можливість домогосподарств регулярно отримувати достатню кількість їжі через комбінацію закупівель, бартеру, запозичень, продовольчої допомоги або подарунків» [14, с. 170];

3) використання. За даними WFS для продовольчої безпеки наявності і доступу до їжі недостатньо, необхідним є використання «безпечної та поживної їжі, яка відповідає дієтичним потребам». Ця категорія також включає наявність безпечної питної води та належних санітарно-гігієнічних умов;

4) продовольча стабільність, що повинна бути забезпечена «завжди», з точки зору наявності, доступу та використання продуктів харчування для продовольчої безпеки [16].

Здійснений аналіз дефініцій, запропонованих міжнародними організаціями, дає змогу дійти висновку, що світова продовольча безпека досягається у разі постійного вільного фізичного (наявність необхідної кількості якісної та поживної їжі), економічного (можливість придбання достатньої кількості продуктів харчування) та соціального (відсутність бар'єрів отримання їжі через приналежність до будь-якої статі та/або соціальної групи) доступу усіх до продовольства, для ведення здорового та активного способу життя.

Встановлення чинників, які впливають на рівень продовольчої безпеки, є досить складним науковим завданням в зв'язку з перманентною зміною зовнішнього середовища, зростанням уваги до забезпечення індивідуальних потреб особистості. Детальний аналіз нормативних документів міжнародних організацій дозволив згрупувати існуючі підходи та виокремити три головних типи чинників, які впливають на рівень продовольчої безпеки (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Визначення міжнародними організаціями чинників, які впливають на рівень продовольчої безпеки

Крім міжнародних організацій, поняття «продовольчої безпеки» висвітлено у словниках та працях значної когорти науковців.

У словнику Кембриджського університету термін «food security» визначено як «ситуацію, в якій достатня кількість продовольства виробляється та доступна для усіх у групі, країні тощо» [17]. Словник Оксфордського університету пропонує схожу дефініцію – «стан надійного доступу до достатньої кількості доступної, поживної їжі» [18].

Доцільно зазначити, що найчастіше продовольчу безпеку розглядають як «здатність держави». О. Гойчук визначає, що продовольча безпека є «гарантованою здатністю держави задовольняти потреби населення в особі кожного громадянина продуктами харчування в необхідному обсязі, асортименті і якості на рівні, що забезпечує здоров'я та інтелектуальний розвиток особи, на принципах самозабезпечення основними базовими продуктами та їх економічної й фізичної доступності, незалежно від впливу зовнішніх і внутрішніх чинників» [19]. Цієї точки зору дотримуються також В. Осипов та Г. Маховикова, визначаючи продовольчу безпеку як «забезпечену відповідними ресурсами, потенціалом і гарантіями здатність держави забезпечити потреби населення продуктами харчування в обсягах, якості й асортименті, що відповідають прийнятим стандартам і нормативам» [20].

З іншого боку, В. Шлемко та І. Бінько основним змістовним аспектом продовольчої безпеки вважають поняття «продовольче забезпечення» та розуміють продовольчу безпеку як «такий рівень продовольчого забезпечення населення, за якого гарантується соціально-політична стабільність суспільства, виживання й розвиток нації, сім'ї, особи та стійкий економічний розвиток» [21]. С. Бекенов стверджує, що продовольча безпека це «забезпеченість

продовольчими ресурсами, гарантіями та потенціалом, здатність держави задовольняти потреби населення в цілому і кожного громадянина окремо продуктами харчування в обсягах, асортименті та якості, достатніх і необхідних для фізичного та соціального розвитку, забезпечення здоров'я і розширеного відтворення народонаселення» [22]. Наголошення на тому, що забезпеченість продовольством має існувати незалежно від загроз внутрішнього та зовнішнього характеру дає змогу говорити тут про «самозабезпеченість».

Як «стан економіки» розглядає дану категорію М. Єрмошенко та наголошує, що «продовольча безпека – стан економіки країни, який характеризується збалансованістю та стійкістю до негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, здатністю, на основі реалізації національних господарських інтересів, забезпечувати ефективний і сталий розвиток вітчизняної економіки та соціальної сфери» [23, с. 10].

На відміну від попередніх формулювань дефініції, Ю. Бочарова визначає продовольчу безпеку як «умови, в яких перебуває глобальна (національна, регіональна) продовольча система, що дозволяють забезпечити необхідний і доцільний рівень споживання продовольства науково обґрунтованої якості та калорійності усіма верствами населення» [24].

Слід відзначити, що сутність будь-якого поняття найбільш глибоко розкривається через дослідження основних його ознак. Так, Т. Курман, аналізуючи дане поняття, визначає, що «продовольча безпека є необхідним елементом економічної і, відповідно, національної безпеки, оскільки виступає провідною сферою суспільних та державних інтересів; забезпечує захищеність життєвих інтересів населення країни у сфері продовольства; гарантується державою через відповідний комплекс заходів; гарантується через принцип самозабезпечення; забезпечується наявністю постійного економічного та фізичного доступу усіх категорій населення до продуктів» [25, с. 17-19].

Як показав аналіз поняття «продовольча безпека», частина вітчизняних науковців відзначає необхідність забезпечення продовольством незалежно від місця походження продуктів харчування. Тим не менше, досягнення продовольчої безпеки покладається на державу та проявляється у її здатності до самозабезпечення (незалежно від зовнішніх та внутрішніх умов). З іншого боку, спільним для всіх запропонованих дефініцій є наявність таких продуктів харчування (за обсягами, якістю та асортиментом), що здатні забезпечити розвиток населення в цілому.

Отже, проведений аналіз сутності поняття «продовольча безпека» дозволив виокремити аспекти дефініції, що знайшли відбиття у її визначенні (табл. 1.1).

Таким чином, поняття «продовольча безпека», сформульоване міжнародними організаціями, містить такі фактори, як доступ до продовольства, використання і засвоєння продовольства, необмеженість у часі. Поряд з цим, забезпечення продовольчої безпеки покладається на державу, та проявляється у її здатності до самозабезпечення, за наявності таких продуктів харчування (за обсягами, якістю та асортиментом), що здатні гарантувати розвиток населення в цілому.

Таблиця 1.1 – Змістовні аспекти дефініції «продовольча безпека»

Розуміння сутності	Асортимент і якість	Розвиток	Самозабезпечення	Вільний доступ	Незалежність від зовнішніх/внутрішніх загроз	Гарантована здатність
Гарантована здатність держави задовольняти потреби населення в особі кожного громадянина продуктами харчування в необхідному обсязі, асортименті і якості на рівні, що забезпечує здоров'я та інтелектуальний розвиток особи, на принципах самозабезпечення основними базовими продуктами та їх економічної й фізичної доступності, незалежно від впливу зовнішніх і внутрішніх чинників	+	+	+	+	+	+
Забезпечена відповідними ресурсами, потенціалом і гарантіями здатність держави забезпечити потреби населення продуктами харчування (незалежно від зовнішніх і внутрішніх загроз) в обсягах, якості й асортименті, що відповідають прийнятим стандартам і нормативам	+		+		+	+
Рівень продовольчого забезпечення населення, за якого гарантується соціально-політична стабільність суспільства, виживання й розвиток нації, сім'ї, особи та стійкий економічний розвиток		+				+
Забезпеченість продовольчими ресурсами, гарантіями та потенціалом, здатність держави (незалежно від внутрішніх та зовнішніх умов або загроз) задовольняти потреби населення в цілому і кожного громадянина окремо продуктами харчування в обсягах, асортименті та якості, достатніх і необхідних для фізичного та соціального розвитку, забезпечення здоров'я і розширеного відтворення народонаселення	+	+			+	+
Стан економіки країни, який характеризується збалансованістю та стійкістю до негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, здатністю, на основі реалізації національних господарських інтересів, забезпечувати ефективний і сталий розвиток вітчизняної економіки та соціальної сфери		+			+	+
Умови, в яких перебуває глобальна (національна, регіональна) продовольча система, що дозволяють забезпечити необхідний і доцільний рівень споживання продовольства науково обґрунтованої якості та калорійності усіма верствами населення	+			+		

Джерело: складено автором

Стан продовольчої безпеки важко виміряти, і тому, як правило, оцінюється та аналізується поняття «відсутності продовольчої безпеки» (food insecurity) з метою визначення факторів, які могли спричинити цю ситуацію або можуть викликати її в майбутньому, та прийняття рішення щодо коригувальних заходів.

ФАО визначає відсутність продовольчої безпеки як «ситуацію, коли люди не мають доступу до достатньої кількості безпечної та поживної їжі, а отже, не вживають їжу, необхідну для нормального зростання та ведення активного та здорового життя» [26, с. 8]. Таким чином, відсутність продовольчої безпеки може бути пов'язана з: нестачею їжі, тобто відсутністю її в належній кількості; нестачею ресурсів, звідси відсутність доступу до них; неправильним використанням; змінами в часі, тому відсутністю стабільності.

Міністерство сільського господарства США (USDA) у свою чергу використовує таке визначення «відсутність продовольчої безпеки – обмежена або невизначена доступність харчових адекватних та безпечних продуктів харчування або обмежена або невизначена можливість придбання прийнятних продуктів харчування соціально прийнятними способами» [9].

У словнику Кембриджського університету термін «food insecurity» трактується двома визначеннями: як «той факт, що людина чи сім'я не завжди можуть отримати достатню кількість їжі» та «той факт, що місце може бути не в змозі виробляти або отримувати достатньо їжі, щоб прогодувати своє населення» [17]. Під «місцем» тут слід розуміти державу загалом або її адміністративні одиниці.

Схожа дефініція пропонується у словнику Оксфордського університету – «стан без надійного доступу до достатньої кількості доступної, поживної їжі» [18].

Враховуючи незначну кількість сформульованих визначень поняття «відсутність продовольчої безпеки», можна стверджувати, що її загалом прийнято вживати на протигагу стану продовольчої безпеки. Аналіз трактувань міжнародних та державних інституцій також показав, що основу концепції «food insecurity» складають такі два чинники: відсутність доступу до продовольства; відсутність можливості придбання харчових продуктів.

Аналітики продовольчої безпеки визначають два загальних типи відсутності продовольчої безпеки [27, с. 1]:

1) хронічна відсутність продовольчої безпеки – за своєю природою довгострокова або постійна і є результатом тривалих періодів бідності, відсутності активів та недостатнього доступу до виробничих або фінансових ресурсів. Вона виникає тоді, коли протягом тривалого періоду часу люди не можуть задовольнити свої мінімальні потреби в їжі.

Такий тип продовольчої небезпеки можна подолати за допомогою типових довгострокових заходів розвитку, які також використовуються для подолання бідності, таких як освіта або доступ до виробничих ресурсів, таких як кредит. Вони також можуть потребувати більш прямого доступу до їжі, аби дозволити їм підвищити свої виробничі можливості;

2) перехідна відсутність продовольчої безпеки є короткостроковою та тимчасовою. Така ситуація відбувається тоді, коли раптово падає здатність виробляти їжу або отримувати достатню кількість їжі, аби підтримувати належний харчовий статус.

Тобто вона є результатом короткострокових потрясінь та зрушень у забезпеченні продуктами харчування та доступі до них, включаючи щорічні коливання у внутрішньому виробництві продуктів харчування, цінах на продовольство та доходах домогосподарств.

Також виділяють також поняття «сезонної продовольчої безпеки». Така концепція знаходиться між хронічною та тимчасовою відсутністю продовольчої безпеки. Оскільки, є передбачуваною та слідує за послідовністю відомих подій. Однак, сезонна нестача продовольства має обмежений строк дії, тому вона також може розглядатися як періодична, тимчасова продовольча небезпека. Це відбувається, коли існує циклічна картина недостатньої доступності продуктів харчування, що пов'язано із сезонними коливаннями клімату, режимами врожаю, можливостями роботи (попит на робочу силу) та хворобами [27, с. 1].

Аналізуючи стан відсутності продовольчої безпеки недостатньо знати тривалість проблеми, необхідним є встановлення інтенсивності або серйозності

впливу виявленої проблеми на загальний стан продовольчої безпеки і харчування. З цією метою було розроблено шкали та показники та їх порогові значень для оцінки або класифікації продовольчої безпеки.

Так, інноваційною ініціативою Інтегрована класифікація фаз продовольчої безпеки (IPC), з метою поліпшення продовольчої безпеки та аналізу харчування, а також прийняття рішень, було сформовано перелік видів та фаз відсутності продовольчої безпеки.

Класифікаційна система IPC виділяє та пов'язує гостру продовольчу небезпеку, хронічну продовольчу небезпеку та гостре недоїдання для підтримки більш стратегічних та більш скоординованих реакцій та виділяє такі фази [28]:

1) диференціація між різними рівнями тяжкості гострої продовольчої небезпеки за п'ятьма окремими фазами: мінімальний/відсутність; стресовий стан; криза; надзвичайна ситуація; катастрофа/голод.

Кожна з цих фаз має важливі та чіткі наслідки для того, де і як найкраще втручатися, а отже, впливає на пріоритетні цілі реагування;

2) для хронічної відсутності продовольчої безпеки: мінімальна або відсутня, м'яка, помірна та важка;

3) для гострого недоїдання: прийнятна, попередження, серйозна, критична та надзвичайно критична.

На противагу даній ініціативі, в 2017 році USDA переглянуло поняття «food insecurity» та встановило такі рівні, визначаючи перші два як стан продовольчої безпеки, а два нижчих рівня як її відсутність: висока продовольча безпека (попередня назва – продовольча безпека); гранична продовольча безпека (попередня назва – продовольча безпека); низька продовольча безпека (попередня назва – відсутність продовольчої безпеки без голоду); дуже низька продовольча безпека (попередня назва – відсутність продовольчої безпеки з голодом) (див. табл. 1.2) [29].

Таблиця 1.2 – Класифікація рівнів продовольчої безпеки за визначенням Міністерства сільського господарства США (USDA)

№	Рівень	Характеристика
1	Висока продовольча безпека (high food security)	Відсутні дані про проблеми або обмеження доступу до продуктів харчування
2	Гранична продовольча безпека (marginal food security)	Повідомляється про один або два індикатори – як правило, тривога з приводу достатності харчових продуктів або їх нестачі в будинку
3	Низька продовольча безпека (low food security)	Повідомляється про зниження якості, різноманітності або бажаності раціону без будь-яких ознак скорочення споживання продуктів харчування
4	Дуже низька продовольча безпека (very low food security)	Повідомляється про численні ознаки порушення режиму харчування і зниження споживання харчових продуктів

Джерело: [29]

Продовольча безпека, а також бідність використовуються для опису добробуту людей в даний час. Уразливість (vulnerability) доповнює цю статичну картину динамічною перспективною, яка використовується для прогнозування того, як може змінитися добробут людей та домогосподарств у майбутньому в результаті того, що вони не зможуть протистояти несприятливим подіям, які можуть з ними трапитися.

Крім цього, ступінь уразливості окремих осіб, домогосподарств або груп людей до відсутності продовольчої безпеки визначається їх схильністю до факторів ризику та здатністю справлятися зі стресовими ситуаціями або протистояти їм.

У звіті ФАО «Стан відсутності продовольчої безпеки у світі» 2000 року було представлено таке трактування уразливості «наявність факторів, які наражають людей на ризик опинитися в ситуації відсутності продовольчої безпеки або недоїдання, включаючи фактори, що впливають на їх здатність впоратися із цими ситуаціями» [30, с. 26].

Однак з 2016 року у своїх доповідях ФАО почала використовувати дефініцію, сформульовану у звіті Генеральної Асамблеї ООН «Доповідь міжурядової робочої групи експертів відкритого складу за показниками і термінології, що стосуються зниження ризику лих» (1 грудня 2016 року), за яким уразливість – «умови, які визначаються фізичними, соціальними, економічними та екологічними факторами або процесами, які підвищують сприйнятливість людини, спільноти, активів або систем до впливу небезпечних факторів» [31]. Водночас додаючи, що «уразливість для відсутності продовольчої безпеки – це ряд умов, що підвищують вразливість домогосподарства для впливу потрясінь або небезпечних факторів на продовольчу безпеку» [2, с. 193].

WFP, визначаючи, що «уразливість до відсутності продовольчої безпеки складається з усіх факторів, які представляють ризик для людей опинитися в ситуації відсутності продовольчої безпеки, включаючи фактори, які впливають на їх здатність долати труднощі, з якими вони стикаються. Іншими словами, вразливість до відсутності продовольчої безпеки пов'язана з ситуаціями, коли існує ризик, за певних обставин або після деяких подій або потрясінь (посуха, хвороба, порушень громадського порядку тощо), того, що споживання продуктів харчування в майбутньому буде недостатнім », також зазначає, що уразливість – «умови, що підвищують сприйнятливість домогосподарства до впливу небезпек. Це функція схильності домогосподарства до небезпеки та її здатності впоратися з наслідками цієї небезпеки» [14, с. 172].

Крім уразливості, із поняттям продовольчої безпеки пов'язані такі явища як голод, недоїдання та бідність.

Так, підсумковим документом Саміту ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030» 2015 року другою ціллю сталого розвитку (ЦСР 2) було закладено мету щодо «припинення всіх форм голоду та недоїдання до 2030 року і забезпечення доступу, насамперед для дітей, до поживних харчових продуктів у достатній кількості впродовж усього року» [1].

Під голодом зазвичай розуміють дискомфортне або хворобливе відчуття, викликане недостатнім споживанням енергії. З наукової точки зору голод називається браком продуктів харчування.

Слід також зазначити, що всі люди, які страждають від голоду не мають продовольчої безпеки, але не всі люди, позбавлені продовольчої безпеки, голодні, оскільки є й інші причини відсутності продовольчої безпеки, зокрема через погане споживання поживних мікроелементів [27, с. 3].

Всесвітня організація охорони здоров'я трактує недоїдання як «брак, надлишок або дисбаланс в отриманні особою енергії та/або поживних речовин», та зазначає, що воно стосується 3 груп станів:

- 1) недоїдання, яке включає виснаження, затримку росту і недостатню вагу;
- 2) недоїдання, пов'язане з мікроелементами, яке включає дефіцит мікроелементів (недолік важливих вітамінів і мінералів) або їх надлишок;
- 3) надмірна вага, ожиріння і неінфекційні захворювання, пов'язані з харчуванням (наприклад, хвороби серця, інсульт, діабет і деякі види раку) [32].

Однією із головних причин відсутності продовольчої безпеки серед країн світу є бідність. Хоча бідність, безсумнівно, є причиною голоду, відсутність адекватного та належного харчування само собою є основною причиною бідності.

Поточне і найбільш широко вживане визначення бідності було сформульовано Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD): «бідність охоплює різні виміри позбавлення, що стосуються людських можливостей, включаючи споживання та продовольчу безпеку, охорону здоров'я, освіту, права, право на свободу висловлення думки, безпеку, гідність та гідну працю» [33].

Проведений аналіз факторів, що прямо пов'язані із забезпеченням продовольчої безпеки, до яких зокрема належать уразливість, голод, недоїдання та бідність, дозволив встановити, що всі вони функціонують в єдиній системі, безперервно пливаючи та спричиняючи виникнення один одного (див. рис. 1.2). Тому лише подолання усіх складових ланок такої системи дозволить досягти стійкої продовольчої безпеки.

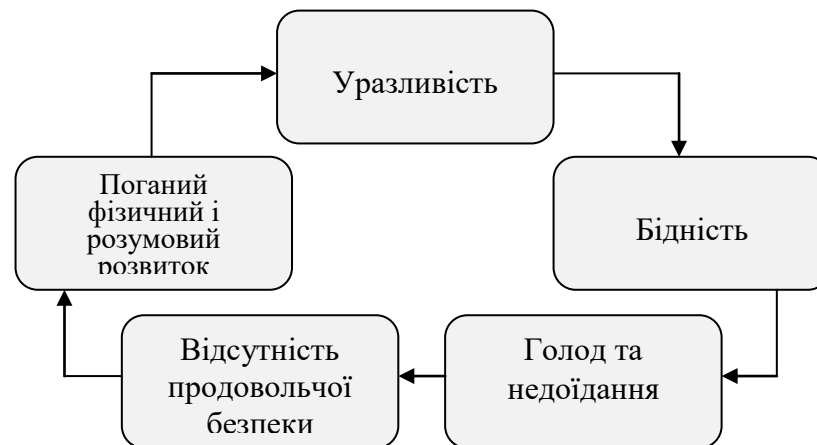

Рисунок 1.2 – Система факторів, що впливає на забезпечення продовольчої безпеки

Отже, можна стверджувати, що продовольча безпека – забезпечений державою стан економіки, за якого у будь-який час населення на трьох рівнях (фізичному, економічному та соціальному) матиме доступ до продовольства, з можливістю його використання та засвоєння для ведення активного та здорового способу життя. Поряд із станом продовольчої безпеки, під впливом ряду факторів (уразливість, голод, недоїдання та бідність), завжди існує загроза відсутності продовольчої безпеки.

Компаративний аналіз рівнів продовольчої безпеки України та Польщі

Найбільш авторитетною організацією, яка розглядає процеси формування продовольчої безпеки є Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО). Вона визначила основні складові, які дозволяють оцінити рівень продовольчої безпеки, до них відносять: наявність та доступ до продовольства, використання продовольства, а також продовольча стабільність. Всесвітня продовольча програма (WFP) визначає забезпеченість продовольством як «кількість їжі, яка присутня в країні або області через всі форми внутрішнього виробництва, імпорту, запасів продовольства та продовольчої допомоги». Доступ до продовольства – це «можливість домогосподарств регулярно отримувати достатню кількість їжі через комбінацію закупівель, бартеру, запозичень, продовольчої допомоги або подарунків» [14, с. 170]. В ході роботи Всесвітнього продовольчого саміту (WFS) було з'ясовано, що для досягнення продовольчої безпеки необхідним є використання «безпечної та поживної їжі, яка відповідає дієтичним потребам». Визначним фактором є стабільність, що повинна бути забезпечена «завжди», з точки зору забезпеченості, доступу та використання продовольчих ресурсів [16].

Основним показником моніторингу прогресу в ліквідації голоду у світі за даними ФАО є поширеність недоїдання (ПН), який розраховується як відсоткова частка населення, яка страждає від недоїдання. За визначенням організації недоїдання це «стан, за якого зі звичайною кількістю їжі, яка споживається, людина не отримує достатньої кількості енергії для підтримки нормального, активного та здорового життя» [2, с. 148]. Динаміку показника поширеності недоїдання за регіонами світу за період 2010-2019 рр. наведено у табл. А.1.

Із табл. А.1 видно, що поширеність недоїдання загалом у світі за аналізований період скоротилась на 0,7%. Такого результату вдалось досягти через зменшення показника в Азії та в регіонах Північної Америки та Європи. Однак, не зважаючи на скорочення недоїдання у період 2010-2014 рр., починаючи з 2015 року відсоток осіб, що недоїдають, знову починає зростати. Така ситуація склалась під впливом факторів, до яких належать: нестабільність в охоплених конфліктами регіонах; несприятливі погодні явища, від яких постраждали багато регіонів світу; економічний спад; зниження рівнів споживання продовольства на душу населення в деяких країнах та зростаюча нерівність в можливості доступу до продовольства серед жителів інших країн

внесли свій вклад в подальше зростання частки світового населення, що отримує недостатню кількість калорій з їжею [34, с. 2].

Попри скорочення відносного показника ПН, абсолютна кількість населення, що недоїдає значно зросла за 10 аналізованих років (див. табл. А.2). Таке збільшення можна пояснити тим, що в більшості країн (84%), де відбулося зростання масштабів недоїдання в період 2011-2017 років, в той же період відзначалося уповільнення або зниження темпів розвитку економік. Більшість з них відноситься до групи країн із середнім рівнем доходів [2, с. 51].

Слід також зазначити, що в 2019 році 9,7% (746 млн.осіб) населення світу страждали від тяжкої форми відсутності продовольчої безпеки, що на 1,4% більше ніж у 2014 році. А кількість людей, що знаходиться в умовах відсутності продовольчої безпеки в помірній або тяжкій формах взагалі склав 25,9% або 2001,1 млн.осіб.

Дані таблиці показують, що протягом декількох років поспіль зростає поширеність недоїдання в Африці та у регіоні Латинської Америки і Карибського басейну. Континентом з найвищим показником ПН залишається Африка, де від недоїдання у 2019 році страждало 19% населення. До числа країн, в яких спостерігалось підвищення значення показника на континенті належать країни Африки на південь від Сахари, а також Південної та Західної Африки. До причин такого зростання можна віднести посуху, підвищення цін на продовольство і зниження темпів зростання реального ВВП на душу населення.

Динаміка поширеності недоїдання в поєднанні зі стрімким зростанням населення веде до драматичного збільшення загальної чисельності недоїдаючого населення. Число людей, які страждають від недоїдання, в країнах Африки на південь від Сахари зросла з 181 млн у 2010 році до майже 222 млн в 2016 році (підвищення на 22,6% протягом шести років) [34, с. 4].

Континентом, який за аналізований період демонстрував переважно тенденцію до скорочення показника ПН, стала Азія, поширеність недоїдання знизилась на 1,8% у 2019 році порівняно з 2010 роком. Найбільше воно прослідковувалось у регіоні Центральної Азії, якій вдалося досягти величезних успіхів у скороченні як відсоткової частки, так і абсолютної кількості осіб, що голодують.

Аналіз рівнів продовольчої безпеки у світі за період 2010-2019 рр. за основними складовими ФАО представлено у табл. А.2.

Із табл. А.2 видно, що за складовою «наявність продовольства» загалом у світі за 10 років спостерігається позитивна динаміка, а кожен із показників зріс у середньому на 2%. Так, нарощення середньої достатності постачання калорій з продуктів харчування з 117% у 2010 році до 119% у 2019 році свідчить про те, що в кожній країні та регіонах зросла середня кількість калорій для споживання їжі.

Протягом аналізованого періоду продовжувала також зростати середня кількість білків як тваринного так і рослинного походження. Крім того, що білки є однією із трьох складових, що формують збалансований раціон населення, а отже забезпечують можливість ефективної життєдіяльності, в

країнах, де широко поширене недоїдання, підвищене споживання продуктів, багатих білком, є важливою ознакою поліпшення якості дієти.

Дані таблиці також відображають кореляційний зв'язок між скороченням згаданого вище показника поширеності недоїдання у світі та навпаки зростанням світового ВВП на душу населення на 3 053,5 тис. дол. США у 2019 році порівняно з 2010 роком. Таким чином, у країнах, які страждають від гострої відсутності продовольчої безпеки, економіка також, як правило, знаходиться в кризовому стані та навпаки.

За складовою «продовольча стабільність» слід відмити, що коефіцієнт залежності від імпорту зернових за період 2010-2016 рр. дедалі більше віддалявся від нуля у від'ємному напрямку, склавши у 2016 році -1,8%. Від'ємні значення показника свідчать про те, що переважна більшість країн є нетто-експортерами зернових, що, очевидно, стало результатом розвитку технологій вирощування зернових, покращення систем їх обробки та застосовуються сучасних систем мікрозрошення.

Позитивна динаміка спостерігається за всіма показниками «використання». Так, за 8 років у середньому на 3% збільшилась частка населення, що використовує принаймні базові послуги питної води. Тому можна свідчити, що за країнами світу зріс доступ до питної води, який було забезпечено шляхом покращення джерел води, до яких належать: водопровідна вода, свердловини або колодязі, захищені викопані колодязі, а також упакована або доставлена вода. А відсоток населення, що використовує принаймні базові санітарно-гігієнічні послуги зріс на 7% в період 2010-2017рр.

Серед країн Східної Європи, схожими за кліматичними умовами, кількістю населення та чисельністю зайнятих у сільськогосподарській сфері – є Україна та Польща. Держави пережили диктатуру, планову економіку й дефіцит. Польщі вдалось досягти більших економічних успіхів та стати країною-членом ЄС. У результаті чого, у звіті 2019 року за інтегральним індексом людського розвитку, країна посіла 32 місце у світі (0,872), водночас Україна опинилась лише на 88 місці (0,750) [35, с. 300-301]. За рівнем продовольчої безпеки у 2019 році Польща посіла 24 місце (75,6) серед 113 країн світу, а Україна – 76 місце (57,1) у рейтингу. Порівняння рівнів продовольчої безпеки України та Польщі за основними складовими представлено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Рівень продовольчої безпеки України на Польщі за показниками ФАО (2017-2019 рр.)

№	Показник	Період	Україна	Польща
1	2	3	4	5
Наявність продовольства				
1.	Середня достатність постачання калорій з продуктів харчування (середній показник за 3 роки), %	2017-2019	118,00	140,00
Доступ до продовольства				
2.	Щільність залізничних колій (загальний маршрут у км на 100 км ² площі суші)	2018	-	5,90
3.	ВВП на душу населення, дол.США	2019	12810,3	33086,4

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5
4.	Поширеність недоїдання серед населення (середній показник за 3 роки), %	2017-2019	3,50	<2,5
5.	Кількість людей, яка недоїдає (середній показник за 3 роки), млн.	2017-2019	1,60	-
6.	Поширеність відсутності продовольчої безпеки у важкій формі серед населення в цілому (середній показник за 3 роки), %	2017-2019	1,60	<0,5
7.	Поширеність відсутності продовольчої безпеки у помірній або тяжкій формі серед населення в цілому (середній показник за 3 роки), %	2017-2019	18,3	4,3
8.	Кількість людей, які живуть в умовах відсутності продовольчої безпеки в тяжкій формі (середній показник за 3 роки), млн. осіб	2017-2019	0,70	0,2
9.	Кількість людей, які живуть в умовах відсутності продовольчої безпеки у помірній або тяжкій формі (середній показник за 3 роки), млн. осіб	2017-2019	8,1	1,6
Продовольча стабільність				
10.	Політична стабільність та відсутність насильства/тероризму	2018	-1,83	0,55
Використання				
11.	Відсоток населення, що користується послугами безпечної питної води, %	2017	92,00	99,20
12.	Відсоток населення, що використовує принаймні базові послуги питної води, %	2017	93,80	99,70
13.	Відсоток населення, що використовує безпечні санітарно-гігієнічні послуги, %	2017	68,50	93,30
14.	Відсоток населення, що використовує принаймні базові санітарно-гігієнічні послуги, %	2017	96,20	98,80

Джерело: складено автором на основі [36]

Примітка: <2,5 = частка тих, хто недоїдає менше 2,5%

Значні успіхи у розвитку сільськогосподарської сфери у Польщі дозволили їй не тільки підвищити рівень продовольчої безпеки, а й зробити крок уперед з досягнення цілей сталого розвитку (ЦСР), спрямованих на подолання всіх форм голоду та недоїдання (ЦСР 2). Із табл. 2.1 видно, що частка населення Польщі, яка страждає від дефіциту їжі менша аніж 2,5%, у той час як в Україні аналогічний показник становить 3,5% (1,6 млн. осіб). Оскільки стабільність цін важлива як для роздрібних продавців, так і для споживачів, а її порушення впливають на доступ до продовольства, низьку поширеність недоїдання в Польщі можна пояснити тим, що згідно з індексом рівня цін Євростату, який дозволяє порівняти рівні цін в країнах з середнім показником по ЄС, у 2019 р. ціни на продукти харчування в Польщі були одними із найнижчих у ЄС, оскільки індекс їх рівня був меншим від 100 (в середньому по ЄС-27) та становив 68,8, поступаючись лише Румунії – 65,1 [37]. До того ж відповідно до дослідження 2010-2015 рр., ціни на харчові продукти та безалкогольні напої знижувались швидшими темпами ніж загальні витрати на

житло або енергоносії, а частка витрат на них у загальних видатках домашніх господарств становила приблизно 24% [38]. Відкриття європейських ринків призвело до зниження цін на польські сільськогосподарські товари, а втрату доходу компенсували субсидії та додаткові гроші, які фермери могли отримати за допомогою Програми розвитку сільських районів (The Polish Rural Development Programme (RDP)). Стабілізація цін на сільськогосподарську продукцію відбувалась також через використання інструментів Спільна аграрна політика (САП) ЄС.

Попри те, що ціни на харчові продукти залишаються одними із найнижчих у ЄС, слід зазначити, що протягом майже року ціни на них в Польщі зростали швидше, ніж в попередні роки, а екстремальні погодні умови можуть погіршити це явище. Так, експерти Польського економічного інституту (PIE) з посиланням на дані Центрального статистичного управління (GUS) вказали, що з липня 2019 року зростання цін у категорії продуктів харчування та безалкогольних напоїв перевищив 6% на рік, тоді як за останні 10 років середньорічне зростання цін на них було близько 2,5%. Водночас харчові продукти та безалкогольні напої є найважливішим елементом інфляційного кошика GUS, складаючи чверть його загальної вартості.

Така ситуація викликана насамперед тим, що пандемія COVID-19 змінила структуру споживання домашніх господарств і посилила ріст цін на продукти харчування. Крім цього, через економічні обмеження, викликані коронавірусом, такі категорії, як відпочинок, культура, ресторани і готелі, на які припадає 13% інфляційного кошика, майже повністю зникли зі списку споживчих витрат. Витрати на транспорт, одяг і предмети домашнього вжитку також значно скоротилися (близько 20% від всього кошика). З цієї причини частка інших категорій, включаючи продукти харчування, в даний час більше ніж раніше [39].

В Україні ж в 2019 році порівняно з 2018 роком ціни на продукти харчування та безалкогольні напої зросли 4,8%, а індекс споживчих цін (ІСЦ) на ці товари становив відповідно 104,8%. Найбільше зросли ціни на хліб і хлібопродукти (ІСЦ – 109,7) та фрукти (ІСЦ – 118,8), водночас значно знизились індекси споживчих цін на яйця (85,4) та соняшникову олію (98,6). Гармонізований індекс споживчих цін Польщі у тому ж році склав 102,1 [40].

Найбільший розрив спостерігається за показником поширеності та чисельного вираження відсутності продовольчої безпеки у помірній або тяжкій формі серед населення. Так, в Україні цей показник більший на 14%, тобто в Польщі на 6,5 млн. осіб менше страждають від відсутності продовольчої безпеки в одній із двох форм її прояву.

Хоча за складовою «використання» санітарно-гігієнічних та послуг безпечної питної води відносні значення за країнами майже однакові, найбільший розрив України та Польщі помітний за показником політичної стабільності та відсутності насильства. Так, скрутна ситуація та наявна продовольча криза в Україні у 2018 р. були викликані економічним потрясінням та воєнною агресією Росії.

Найрепрезентативнішим показником, який оцінює рівень продовольчої безпеки є Глобальний індекс продовольчої безпеки (GFSI), який з 2012 р. щорічно публікується дослідницькою компанією The Economist Intelligence Unit. GFSI розглядає три основні категорії для 113 держав світу, а саме: рівень доступності та потреба у продуктах харчування, їх наявність і достатність, а також загальний рівень безпеки та безпеки продуктів харчування. Індекс являє собою кількісну динамічну модель порівняльного аналізу, що побудована на основі 34 унікальних індикатора, які розглядають та вимірюють рушійні сили продовольчої безпеки. Він також включає категорію, яка оцінює рівень схильності впливу клімату, що змінюється, на країни та ризик природних ресурсів та процес адаптації до цих ризиків. Чим вища позиція країни у загальному рейтингу за індексом, тим вищим є рівень продовольчої безпеки у ній [41].

Дані значення GFSI та його основних компонентів у світі за період 2012-2019 рр. наведено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2 – Глобальний індекс продовольчої безпеки у світі за період 2012-2019 рр.

Рік	Світ			
	Значення індексу	Доступність	Наявність	Якість та безпека
2019	62,9	67,5	59,4	61,0
2018	58,4	56,3	60,3	58,2
2017	57,3	54,8	59,0	58,7
2016	57,3	55,6	58,4	58,5
2015	56,7	55,7	57,0	58,6
2014	56,3	55,2	56,6	58,0
2013	55,8	54,4	56,6	57,4
2012	55,9	54,3	56,8	57,3

Джерело: складено автором на основі [41]

Із табл. 2.2 видно, що світовий індекс продовольчої безпеки зріс за 8 років на 7%. Насамперед через значне поліпшення доступності продуктів харчування (на 13,2% у 2019 році порівняно з 2012 роком). Враховуючи складові елементи, які включаються до показника «доступність», можна стверджувати, що у світі за аналізований період відбулись такі зрушення: скоротилась частка населення, яке перебуває за глобальною межею бідності; зріс ВВП на душу населення; збільшилась кількість та фінансування мережевих програм безпеки харчових продуктів; зріс доступ до фінансування для фермерів, який є одним з показників, який найбільш сильно корелює із загальною продовольчою безпекою.

Однак у звіті GFSI 2019 року наголошується на тому, що за останні п'ять років зросла відносна вартість продуктів харчування в усьому світі. У той час як ціни на продукти харчування найбільш різко зросли в країнах, які переживають конфлікти, у всьому світі спостерігається стійке зростання цін на кошик продовольчих товарів. 26 країн, включених в індекс, повідомляють про інфляцію цін на продукти харчування на рівні 5% або вище в минулому році.

Показники наявності та якості і безпеки харчових продуктів зростали значно повільнішими темпами, у середньому на 3% кожен. Це пояснюється тим, що відмічалось загальне скорочення витрат центральних урядів на сільське господарство в порівнянні з внеском сектора у ВВП. Попри це, загальна сільськогосподарська інфраструктура, що вимірює доступ до ринків через дороги і порти, а також оцінює зберігання врожаю покращилась в ряді таких країн як Катар, Білорусь, Словаччина, Австралія та Кувейт. Також за останні 15 років нестабільність сільськогосподарського виробництва в деяких країнах постійно зміцнювалася [3, с. 6,7].

Таким чином, позитивних зрушень в рівнях продовольчої безпеки за країнами світу хоча і вдалося досягти за рахунок збільшення шляхів доступу до продуктів харчування, однак це супроводжується з однієї сторони зростанням вартості продовольства та одночасним скороченням державних витрат у сектор сільського господарства.

Значення GFSI України на Польщі за восьмирічний період наведено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3 – Глобальний індекс продовольчої безпеки України та Польщі за період 2012-2019 рр.

Рік	Україна				Польща			
	Значення індексу	Доступність	Наявність	Якість та безпека	Значення індексу	Доступність	Наявність	Якість та безпека
2019	57,1	63,9	50,0	59,6	75,6	81,1	69,3	79,5
2018	55,7	54,1	53,8	65,2	75,4	76,4	75,0	74,1
2017	54,1	55,7	50,2	61,0	74,1	76,0	72,1	74,9
2016	55,2	57,2	49,6	65,1	72,4	75,6	68,7	74,9
2015	54,4	57,1	48,7	63,0	72,1	75,5	67,8	75,1
2014	56,6	57,6	52,4	65,6	71,7	75,4	67,4	74,4
2013	57,6	57,4	55,2	64,7	71,6	75,1	67,5	73,8
2012	57,8	57,0	55,6	65,4	72,6	74,8	69,9	74,5

Джерело: складено автором на основі [41]

Із табл. 2.3 видно, що у 2019 році Україні майже вдалося досягти рівня 2012 року за інтегральним значенням індексу, через збільшення рівня доступності продовольства, який, після різкого падіння у 2017-2018 рр., досяг свого найвищого значення. Попри зростання з 2016 по 2018 роки, Україна не змогла втримати високі значення за показниками наявності, якості та безпеки. У той час як польська сторона наростила позиції за GFSI на 3,0 завдяки різкому зростанню доступності, якості та безпеки продовольства у країні.

Однак у 2019 р. за GFSI Україна посіла 76 місце, опустившись на 13 позицій нижче порівняно з 2018 роком, маючи 6 сильних сторін (будь-який показник, значення якого вище 75,0) та 5 викликів (будь-який показник, значення якого нижче 25,0). Для Польщі, яка, піднявшись на 2 позиції, зайняла

24 місце, експертами було визначено 11 сильних та лише 1 слабку сторону. Необхідно зазначити, що переважна більшість показників, за якими обидві держави мають переваги – однакові, відмінними є лише їх значення (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Порівняння сильних та слабких сторін України та Польщі за GFSI (2019 р.)

№	Показник	Значення показника	
		Україна	Польща
Сильні сторони			
1.	Частка населення за глобальною межею бідності	99,9	99,4
2.	Продовольча безпека	95,7	99,8
3.	Зміна середніх витрат на харчування	94,5	99,0
4.	Продовольчі втрати	90,4	90,6
5.	Міська поглинальна здатність	90,1	96,3
6.	Тарифи на імпорт сільськогосподарської продукції	85,5	81,1
Слабкі сторони			
1.	Державні витрати на НДДКР у сфері сільського господарства	1,1	5,2

Джерело: складено автором на основі [41]

Із табл. 2.4 видно, що сильні сторони обох країн дуже близькі за своїми значеннями. Наявність такої кількості сильних сторін України пояснюється тим, що останні декілька років були дуже успішними для сфери сільського господарства. Так, у 2018 р. валовий збір зернових в Україні становив 70,1 млн. т. проти 62 млн. т. у 2017 р. У 2017 р. рівень рентабельності підприємств сільського, лісового та рибного господарств склав 22,7% проти 8,9% загалом по економіці; підприємства галузі одержали близько 79,1 млрд. грн. чистого прибутку (43,5% чистого прибутку всіх компаній країни); у 2016 році країна стала одним із найбільших експортерів соняшникової олії (56,4% світового ринку) та третьою за величиною експорту ячменю (18,5% світового ринку), а за 9-ма іншими статтями аграрного експорту увійшла в десятку найбільших серед держав [42, 43]. Навіть за таких умов, слабкими сторонами України, крім державних витрат на НДДКР у сфері сільського господарства, стали: корупція (0,0), стандарти харчування (0,0) та ВВП на душу населення (6,8), а також ризик політичної стабільності (16,7).

За Глобальним індексом продовольчої безпеки Польщі, крім показників, наведених у табл. 2.4, кращими є наявність та якість програм забезпечення безпеки харчових продуктів (100), доступ до фінансування для фермерів (100), стандарти харчування (100) та нестабільність сільськогосподарського виробництва (82,9), а також достатність постачання (77,3).

Як зазначалось вище, значний вплив на рівень продовольчої безпеки Польщі, а також високі позиції у рейтингу здійснює Спільна аграрна політика (САП) ЄС, створена Римським договором у 1957 р. Вона була офіційно започаткована для забезпечення гідного рівня життя фермерського класу ЄС та гарантованої якості продовольства за доступними цінами [44]. САП підвищує

конкурентоспроможність та сталість сільського господарства ЄС шляхом надання прямих виплат, націлених на стабілізацію доходів фермерських господарств. У межах політики фінансуються проекти, які відповідають специфічним потребам країн, через національні або регіональні програми розвитку сільських районів. САП також передбачає надання низки ринкових заходів, включаючи інструменти для усунення впливу нестабільності цін та інших ринкових труднощів. Бюджет САП на 2014-2020 роки становить 408,31 млрд.євро: 308,73 млрд.євро призначені на прямі платежі та ринкові заходи, а 99,58 млрд.євро на розвиток сільських районів. На європейському рівні були визначені основні політичні пріоритети, для фінансування яких мають бути використані кошти – робочі місця та зростання, стійкість, модернізація, інновації та якість [45, с. 1].

Польські фермери здійснюють свою діяльність в рамках так званих правил «озеленення», розроблених, аби гарантувати, що вони займаються сільським господарством стійким чином і допомагають внести вклад в зусилля ЄС щодо вирішення проблеми зміни клімату, втрати біорізноманіття та якості ґрунту. В рамках цієї системи 30% розподілу прямих платежів, що сплачуються за гектар, пов'язано з трьома екологічно безпечними методами ведення сільського господарства: диверсифікація сільськогосподарських культур, підтримка постійних пасовищ і виділення 5% орних земель для екологічно безпечних заходів (так званих «зон екологічного фокусу»).

Як одна з нових країн-членів ЄС, до кінця 2020 року Польща застосовуватиме спрощену систему розподілу прямих платежів фермерам – схема єдиного платежу за площею або SAPS. Ця система пов'язує розмір основної підтримки доходу для польських фермерів з площею земель, оголошених кожним фермером у більш простій формі, ніж основна схема прямих платежів, що застосовується в більшості інших країн ЄС. У 2014 році близько 1,3 мільйона польських фермерських підприємств отримали майже 3 млрд. євро прямих платежів. З них близько 344 000 отримали менше 5 000 євро. Тим часом, у 2015 році ЄС витратив понад 219 мільйонів євро на ринкові заходи в Польщі, орієнтуючись переважно на сектор фруктів та овочів, а також на молоко та молочну продукцію.

До того ж польська влада також вирішила виділити 15% власних прямих платежів для підтримки фермерів не лише за кількістю гектарів, а й за конкретними продуктами та процесами (яловичина та телятина, льон, фрукти та овочі, конопля, хміль, молоко та молочні продукти, білкові культури, м'ясо овець та козяче м'ясо, крохмаль картопляний та цукровий буряк).

Владою країни було вирішено скористатися можливістю допомогти дрібним фермерам шляхом перерозподілу грошей з прямих виплат до великих ферм. Польща виділила близько 8% своїх прямих платежів для цієї схеми, яка функціонує відповідно до оголошеної кількості гектарів, і додатково 40,10 євро/га виплачується фермерам, які займають площу від 3 до 30 га. Польща також застосовує спрощену систему підтримки найдрібніших фермерів, за якою вони звільняються від екологічно безпечних правил ведення сільського

господарства та правил екологізації. Крім цього, країна обмежує суму основного платежу всім фермерам в розмірі 150 000 євро [45, с. 2].

Протягом 2007-2013 рр. через САП вже було вкладено більше 25,1 млрд.євро для стабілізації доходів фермерів, модернізації та підвищення сталості польських фермерських господарств, з метою забезпечення поставок безпечних, доступних та якісних продуктів харчування для населення країни. А на період 2014-2020 рр. у сільськогосподарський сектор та сільські райони Польщі буде інвестовано близько 32 млрд.євро.

У період з 2007 по 2013 рр. приблизно 17,4 млрд. євро (13,4 млрд. євро з ЄС, решта у вигляді національного фінансування) було інвестовано через Програми розвитку сільських районів (RDP) в різні види діяльності, що підтримують сільськогосподарське виробництво та польські сільські райони, зберігаючи їх різноманітність, підвищуючи економічну силу, культурне багатство та соціальну згуртованість. Зокрема, за цей період до професії приєдналося понад 39 000 молодих фермерів із загальними державними інвестиціями понад 766 млн. євро; модернізовано понад 58 000 сільськогосподарських господарств, генеруючи інвестиції на суму понад 2,5 млрд. євро; близько 138 000 господарств (що становить близько 2,8 млн. га) взяли на себе зобов'язання використовувати більш екологічні методи землеробства; 925 000 фермерських господарств (площею 8,6 млн. га) отримали підтримку для продовження своєї діяльності в менш привабливих районах [45, с. 4].

У 2014 році Європейською Комісією було адаптовано нову Польську програму розвитку сільських районів (The Polish Rural Development Programme (RDP)), у якій зазначено пріоритети використання 13,6 млрд.євро державних коштів, доступних на період 2014-2020 рр. (8,7 млрд.євро із бюджету ЄС та 4,9 млрд.євро із національного бюджету). Таку програму було розроблено, оскільки розвиток сільських районів є другим компонентом САП, який надає державам-членам пакет коштів ЄС для управління на національному чи регіональному рівнях у рамках багаторічних програм.

Ключовими пріоритетами RDP Польщі на період 2014-2020 стали: сприяння конкурентоспроможності та продуктивності агропродовольчого сектору; забезпечення сталого управління природними ресурсами та діяльністю у сфері клімату; сприяння розвитку сільської економіки в країні шляхом розвитку місцевої інфраструктури, інвестицій в освіту, культуру та державні послуги, а також створення та збереження робочих місць [45, с. 3].

З початком 2017 р. акцент в реалізації САП у ЄС переноситься з поточних питань на підготовку її чергової реформи з 2020 р. Після напружених суперечок стосовно майбутньої реформи, у восени 2018 ключовим питанням все ще залишається майбутнє місце САП у видатках бюджету ЄС. Європейська Комісія запропонувала скоротити його в 2021-2027 рр. порівняно з 2014-2020 рр. до 1134,583 млрд. євро (на 5%). Загальна частка САП в бюджеті ЄС скоротиться з 36,1% до 28,5%. Водночас аграрний сектор пропонується навантажити додатковими еколого-кліматичними зобов'язаннями, знизити його захист від зовнішньої конкуренції, посилити вимоги до якості і безпеки

продовольства. Хоча доходи від сільськогосподарської діяльності все ще відстають від середніх по економіці. Витрати на виробничо-торговельні заходи САП будуть знижені на 11%, на розвиток сільських територій – на 28%. А з урахуванням того, що прямі субсидії в середньому в ЄС формують 30% фермерських доходів, це загрожує наростанням кризових явищ у виробничому і, особливо, соціально-економічному розвитку європейського села. Тому фермерські організації та уряди більшості країн ЄС наполягають на майбутньому фінансуванні САП, принаймні в колишньому обсязі. У жовтні 2018 р. ці ініціативи було підтримано міністром сільського господарства Польщі, а також ряду інших ключових країн (Франції, ФРН, Іспанії та ін.), які виступили проти «наповнення викликаного Брексітом дефіциту бюджету ЄС за рахунок САП», за більш тривалий перехідний період до її нової моделі, що перекладає на країни вагому частину відповідальності (включаючи екологічну) за розвиток аграрного сектора і перетворює ряд відповідних національних програм з добровільних в обов'язкові [46, с. 42].

27 листопада 2019 р. Європарламент затвердив новий склад Європейської Комісії на чолі з Урсулою фон дер Ляйен. На посаду єврокомісара з питань сільського господарства було призначено поляка Януша Войцеховського, правляча в Польщі партія «Право і справедливість» оголосила це величезним успіхом, однак попередила, що польські селяни, ймовірно, не зможуть цілком скористатися його плодами через помилки попереднього складу ЄК (перш за все через скорочення бюджету САП, що загрожує Польщі втратою 4 млрд євро) та неефективність створеної раніше правлячими партіями системи доведення до фермерів субсидій ЕС59 [47, с. 26].

Перші позиції у рейтингу за індексом GFSI Польщі вдалось втримувати не лише за рахунок САП, а й завдяки національним зусиллям. Так, порівняльні статистичні показники двох країн у галузі сільського господарства наведені у табл. 2.5.

Таблиця 2.5 – Статистичні країнові показники у галузі сільського господарства

№	Показник	Роки	Країна	
			Україна	Польща
1	2	3	4	5
1.	ВВП, млн.дол.США	2018	130 832,37	585 782,87
2.	ВВП на душу населення, дол.США	2018	3 095,2	15 424,0
3.	Кількість населення, у т.ч.:	2018	44 246,156	37 921,592
4.	- міське населення		30 521,471	22 884,899
5.	- сільське населення		13 487,744	15 219,933
6.	Економічно активне населення в сільському господарстві	2016	2 128	2 647
7.	Економічно активне населення в сільському господарстві, % від загальної кількості економічно активного населення	2016	9,08	15,44
8.	Загальні державні витрати, млн.дол.США	2017	46 466,77	216 334,45
9.	Державні витрати на сільське господарство, % від загальних витрат	2017	1,3	1,6

Продовження таблиці 2.5

1	2	3	4	5
10.	Експорт продуктів харчування (за виключенням риби) на душу населення, млн.дол.США	2017	0,36	0,58
11.	Імпорт продуктів харчування (за виключенням риби) на душу населення, млн.дол.США	2017	0,05	0,36
12.	Площа землі, км ²	2018	579 290,0	306 190,0
13.	Сільськогосподарські землі, % від площі землі	2016	71,7	46,9
14.	Площа лісів, % від площі землі	2016	16,7	30,9
15.	Додана вартість сільського господарства, лісного господарства, риболовства, % від ВВП	2019	9,0	2,2
16.	Сільськогосподарська додана вартість на одного працівника, дол.США	2019	5,515	6,717

Джерело: складено автором на основі [48]

Із табл. 2.5 видно, що площа України майже вдвічі більша від території Польщі, але вони подібні за кількістю населення. З погляду кількості економічно активного населення, задіяного у сільському господарстві двох країн, у відсотковому еквіваленті в Україні частка населення майже вдвічі менша ніж у Польщі. Оскільки в Польщі переважають сімейні фермерства, які обробляють близько 80% земель, а максимальна площа ділянки для одного власника – 500 га. Водночас особа, яка орендує землю має переважаче право викупу ділянки, що орендується принаймні 3 роки, сплачуючи податок з продажу в розмірі 2-5%, з подальшою відсутньою платою за володіння ділянкою. До того ж з 1 травня 2016 р. було остаточно розблоковано тимчасові обмеження з купівлі землі для громадян ЄС.

Загалом ринок землі Польщі знаходиться під контролем держави, яка хоча і не займається прямим регулюванням і втручанням у формування ринкової вартості земель, але всі угоди купівлі-продажу фіксуються через Агентство сільськогосподарської власності (яке викупує землю за ринковою ціною), що було створено ще в 1992 р. [49-51].

Розміри загальних державних витрат на сільське господарство Польщі значно перевищують українські. Така ситуація є цілком закономірною, оскільки польське сільське господарство та харчова промисловість сформували ключову галузь, яка є одним із рушійних факторів польської економіки. У результаті економічної перебудови, яка розпочалась у 90-х роках, із чистої країни-імпортера сільськогосподарської продукції Польща стає країною-експортером [38]. У 2018 році за сумою виручки від експорту сільськогосподарської продукції (18,6 млрд. дол.США) Україна посіла 25 місце, у той час як Польща експортувала агропродовольчих товарів на суму 34,7 млрд. дол.США та опинилась на 13 місці. Так, до топ-5 українського експорту належать: зернові культури, жири та олії, залишки від виробництва виключно з кормами й м'ясо. У Польщі ж переважають товари з високою доданою цінністю: м'ясо та тютюн, сир, яйця, масло-молочні вироби та мед, готові продукти з зернових, а також інші харчові продукти (соуси, дріжджі, концентрати та ін.). В категорії «Готових продуктів із зерна зернових культур, борошна, крохмалю або молока;

борошняних кондитерських виробів» український експорт склав 268 млн.дол.США, впавши за період 2014-2018 років на 6%. Цей показник є вдесятеро меншим від Польщі, яка увійшла в топ-10 експортерів цієї групи у світі, наростивши експорт з 2014 ро 2018 роки на 13% [52]. Хоча обидві країни є чистими експортерами продуктів харчування, їх експорт та імпорт на душу населення в Україні є значно нижчим ніж в Польщі. Сільськогосподарська додана вартість на одного працівника в Україні поступається Польщі, тому що сільськогосподарське виробництво в Україні зосереджене на продуктах із нижчою доданою вартістю (таких як зерно). Крім цього, оренда сільськогосподарських земель в Україні є значно нижчою, ніж в інших європейських країнах, що здійснює негативний вплив не тільки на засоби існування великої кількості власників землі на селі, а й перешкоджає продуктивному використанню цих земель. Так, у 2017 р. вартість оренди гектара сільськогосподарських земель становила 50 дол.США., порівняно з 181 дол.США. в Угорщині, 243 дол.США. у Франції, 271 дол.США. у Болгарії та 957 дол.США. у Нідерландах [53].

Компаративний аналіз рівнів продовольчої безпеки України та Польщі показав значне відставання України у забезпеченні продовольчої безпеки. Так, за всіма складовими продовольчої безпеки, визначеними ФАО, крім «використання» санітарно-гігієнічних та послуг безпечної питної води, Польща значно випереджає Україну. У 2019 році Україні майже вдалося досягти рівня 2012 року за інтегральним значенням Глобального індексу продовольчої безпеки, через збільшення рівня доступності продовольства, у той час як польська сторона наростила позиції за GFSI на 3,0 завдяки зростанню наявності та доступності продовольства у країні. Визначальний вплив на рівень продовольчої безпеки Польщі, а також високі позиції у рейтингу здійснює Спільна аграрна політика (САП) ЄС, реалізація Польської програми розвитку сільських районів та значні державні витрати на сільське господарство.

Проведений аналіз рівнів продовольчої безпеки України та Польщі дозволив виокремити ряд суттєвих переваг та недоліків у напрямках забезпечення населення продовольством у належній якості та кількості, а також у сільськогосподарській політиці країн загалом. Так, до переваг у досягненні продовольчої безпеки Польщею можна віднести: підтримка індексу рівня цін на продукти харчування одним із найнижчих в ЄС; використання інструментів Спільної аграрної політики (САП) ЄС (прямі платежі та ринкові заходи та розвиток сільських районів); здійснення платежів для підтримки фермерів за конкретними продуктами та процесами (м'ясо за видами, фрукти та овочі, молоко та молочні продукти, білкові культури тощо); застосування спрощеної системи підтримки найдрібніших фермерів; адаптація Польської програми розвитку сільських районів на 2014-2020 рр.; домінування у польському експорті продовольчих товарів з високою доданою вартістю.

Групу недоліків склали: значне зростання цін у категорії продуктів харчування та безалкогольних напоїв, викликане пандемією коронавірусу; державні витрати на НДДКР у сфері сільського господарства.

Перевагами України в сфері забезпечення продовольчої безпеки можна вважати: зростаючий валовий збір зернових; нарощення рівня рентабельності підприємств сільського, лісового та рибного господарств; домінування за статтями аграрного експорту серед держав світу. Попри це, до головних недоліків належать: зростання цін на продукти харчування та безалкогольні напої, та, відповідно, індексу споживчих цін на ці групи товарів; низька частка економічно активного населення, задіяного у сільському господарстві; малий обсяг державних витрат на сільське господарство; зосередженість сільськогосподарського виробництва на продуктах із низькою доданою вартістю (зерно).

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проведений компаративний аналіз рівнів продовольчої безпеки України та Польщі, польської сільськогосподарської політики, а також методів взаємодії з ЄС, дозволив встановити такі напрями підвищення рівня продовольчої безпеки України, до яких належать:

1) *реалізація Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31.03.2020 № 552-IX*. Земельна реформа в Україні бере початок з 1990-х років, після 10 років якої, в жовтні 2001 року, як «тимчасовий» захід було введено мораторій на продаж сільськогосподарських земель. Після чого обговорення основних положень нового закону про землю затягнулось та тривало понад 20 років, а парламент продовжував такий мораторій дев'ять разів.

Відповідно до Спеціальної доповіді Світового банку 2019 року, скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення в Україні може сприяти економічному зростанню на 0,5-1,5% на рік протягом наступних 5 років. Мораторій перешкоджає залученню інвестицій, що зі свого боку обмежує здатність фермерів вирощувати продукцію із підвищеною доданою вартістю та переходити на більш трудомісткий товар. Міжнародний досвід говорить також про те, що державні субсидії мають бути вузьконаправлені та спрямовані на малих фермерів (до 500 га), з метою мінімізації існуючих диспропорцій на ринку комерційного кредитування [53].

Зі свого боку, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) наголошує на тому, що наявність мораторію на продаж землі та відсутність ринку сільськогосподарських земель в Україні призводить до того, що економічне зростання щорічно втрачає близько 1% ВВП [54].

1 липня 2021 року набуде чинності Закон України від 31.03.2020 № 552-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення», за яким ринок землі почне функціонувати в кілька етапів:

По-перше, з 1 липня 2021 року право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення набудуть: громадяни України; територіальні громади; держава. Водночас кожен українець має право мати у своїй власності не більше 100 га. Однак забороняється продаж земельних ділянок державної і комунальної власності.

Право власності може також набуватися банками лише в порядку звернення стягнення на них як на предмет застави. Іноземцям, особам без громадянства та юридичним особам заборонено набувати частки у статутному (складеному) капіталі, акції, паї, членство у юридичних особах, які є власниками таких земель, до моменту схвалення на референдумі відповідного рішення.

Порядок здійснення перевірки відповідності набувача або власника земельної ділянки сільськогосподарського призначення відповідним вимогам затверджується Кабінетом Міністрів України.

По-друге, з 1 січня 2024 року купувати землю сільськогосподарського призначення зможуть як українці – фізичні особи, так і юридичні особи України, створені і зареєстровані за законодавством України, учасниками (акціонерами, членами) яких є лише громадяни України та/або держава, та/або територіальні громади, зі збільшенням кількості землі, якою може володіти одна людина – до 10 тис. га.

По-третє, з 1 січня 2030 року ціна продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення, виділених в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв), зможе бути меншою за їх нормативну грошову оцінку [55];

2) *збільшення державних витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки у сфері сільського господарства*. Згідно зі «Звітом про глобальну продуктивність сільського господарства» за 2019 рік, для стійкого задоволення потреб приблизно 10 млрд. осіб у 2050 році глобальна продуктивність сільського господарства повинна підвищитися з нинішніх середньорічних темпів – 1,63% до 1,73% на рік [56]. З огляду на обмеженість та деградацію природних ресурсів, підвищення продуктивності сільського господарства має відбуватися за рахунок інтенсифікації, тобто через підвищення врожайності на 1 га. Така ситуація формує критично важливу роль державних сільськогосподарських НДДКР на шляху до підвищення продуктивності сільського господарства. Таким чином, стагнація або скорочення державних інвестицій в сільськогосподарські НДДКР ставлять під загрозу майбутнє зростання продуктивності сільського господарства [57].

До того ж річна внутрішня норма дохідності інвестицій в НДДКР в сільське господарство провідних сільськогосподарських країн становить 20-35%. Залежно від країни позитивний вплив таких інвестицій на вартість продукції галузі, за співвідношенням витрати-доходи, знаходиться в межах 6-12% [58].

За світовими стандартами державні витрати на сільськогосподарські НДДКР в Україні є низькими, вони значно відстають від інших великих експортерів зерна, таких як Бразилія, США, Канада та ЄС [59, с. 32]. Зростання валових зборів зернових в країні, тобто тенденція до збільшення обсягу сільськогосподарського виробництва, вимагає нарощення обсягів державного фінансування сільськогосподарських НДДКР, що сприятиме подальшому зростанню продуктивності сільського господарства, а отже і підвищенню продовольчої безпеки в країні. Крім цього, слід також залучати прямі іноземні інвестиції для фінансування НДДКР у цій галузі.

Збільшення обсягів державних витрат на НДДКР, на основі Європейського досвіду, пропонується шляхом заснування в Україні ініціативи «Інноваційне партнерство щодо підвищення продуктивності та стійкості сільського господарства». Така ініціатива має поєднувати всіх учасників інноваційного процесу, таких як фермери, консультанти, дослідники-науковці, підприємства та неурядові організації, що сприятиме налагодженню зв'язків між дослідженнями та практикою.

Фінансування проєктів в рамках Інноваційного партнерства має здійснюватися двома шляхами: національні зусилля, що вимагають виокремлення окремих статей в Державному бюджеті на 2022-2024 роки, включаючи витрати на аграрну цифровізацію та фінансування програми ЄС (Horizon Europe). Таким чином, партнерство сприятиме інтеграції різних потоків фінансування, з метою забезпечення конкурентоспроможного та стійкого агропромислового комплексу України;

3) *покращення національних документів-стандартів харчування*. Попри наявні в Україні національні рекомендації та стратегії в області харчування, результативність їх використання та впровадження перевірити складно, оскільки відсутні інструменти моніторингу та нагляду за ним. Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України № 332-р від 26 травня 2004 р. було затверджено «Концепцію поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення», якою було передбачено: «забезпечення доступності харчових продуктів у достатній кількості; розвиток вітчизняного виробництва харчових продуктів та продовольчої сировини; забезпечення якості та безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини; виробництво продовольчої сировини та харчових продуктів; забезпечення раціонального харчування населення; підвищення культури харчування та пропаганди принципів раціонального харчування» [60]. Крім цього, МОЗ України спільно з Центром громадського здоров'я у 2017 році презентував «Рекомендації щодо здорового харчування дорослих», в якій сформульовано сім ключових рекомендацій щодо харчування, включаючи: «споживання адекватної кількості калорій та достатньої кількості корисних харчових продуктів; уникання споживання харчових продуктів зі значним вмістом солі, цукру та жиру; дотримання оптимального режиму харчування; вживання достатньої кількості рідини; дотримання правил харчової безпеки» [61]. Указом Президента України №195/2020 від 25 травня 2020 року схвалено Національну стратегію щодо розбудови безпечного та здорового освітнього середовища у Новій українській школі до 2024 року. Цією стратегією зокрема встановлено такі завдання: «формування звичок здорового харчування; удосконалення системи організації харчування в закладах освіти, а також модернізація обладнання для їдалень; забезпечення здорового харчування в закладі освіти» [62].

Однак жодним із запропонованих документів не було визначено шляхи фінансування та забезпечення коштами, необхідними для реалізації передбачених ними дій та заходів.

Таким чином, для підвищення якості продовольчих стандартів як важливої складової національної політики в області харчування, пропонується інтегрувати в єдину національну стратегію наведені вище рекомендації та концепції з іншими стратегіями зміцнення здоров'я, такими як «Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року» та Державна політика України щодо боротьби з тютюнопалінням, із виокремленням конкретних інструментів моніторингу та шляхів фінансування;

4) *підвищення якості та безпеки продовольства*. Забезпечення безпечності харчових продуктів є пріоритетом громадського здоров'я та

важливим кроком до досягнення продовольчої безпеки. Ефективні системи управління безпекою та якістю харчових продуктів є ключовими для захисту здоров'я та добробуту населення.

Україні як країні, яка має на меті вступ до ЄС, доцільно активно запроваджувати ініціативи та програми ЄС щодо підвищення якості та безпеки харчових продуктів. З цією метою пропонується до 2030 року забезпечити в Україні безкоштовну роздачу в школах молочних і плодоовочевих продуктів, а також молока і молокопродуктів.

Враховуючи обмеженість ресурсів, доцільно реалізовувати цей процес у декілька етапів:

2022-2025 рр. – для учнів початкової школи (1-4 класи);

2026-2030 рр. – для учнів основної (5-9 класи) та старшої (10-11 класи) шкіл.

Крім цього, пропонується розробити інтернет-портал «Система швидкого оповіщення про ризики продовольства», який окрім загальної інформації випускав би щорічні доповіді про загрози та виявляв потенційні ризики для здоров'я, що дозволило б оперативно вивести з ринку та знищити підозрілі продукти. Робота такої системи дозволить ефективно обмінюватися інформацією між національними органами України та забезпечить надання цілодобових послуг для розсилки невідкладних повідомлень, на які мають реагувати колективно державні інститути.

5) *державна підтримка молодих фермерів.* Державна підтримка молодих фермерських господарств в Україні обмежується лише субсидуванням. Програмами підтримки АПК України на 2019 рік було передбачено одноразове отримання головам фермерського господарства віком до 35 років бюджетної субсидії до 40 тис. грн на розвиток свого господарства [63]. Доступ до фінансів має вирішальне значення, а відтак є перешкодою для молодих людей, які бажають приєднатися до професії. За таких умов, використовуючи найкращі практики Єврокомісії та Європейського інвестиційного банку, у 2021 році доцільно запуснути програму із фінансування пільгових кредитів молодим фермерам, загальним обсягом 1 млрд. грн. Така програма підтримуватиме зростання та конкурентоспроможність в галузі за рахунок збереження та створення нових робочих місць в сільських районах. Управління програмою на національному рівні мають здійснювати українські банки та лізингові компанії. В рамках надання таких пільгових кредитів пропонується запровадити: нижчі відсоткові ставки; триваліші терміни (до 5 років) для початку погашення кредиту; триваліші терміни повернення кредиту (до 15 років); додаткову гнучкість, залежно від умов, для реагування на волатильність цін в сільськогосподарському секторі, щоб гарантувати, що фермери зможуть виплачувати позики у важкі періоди;

б) *участь у програмах, що фінансуються ЄС.* Підвищення рівня продовольчої безпеки України пропонується забезпечити шляхом фінансування не лише із державних видатків, а й за рахунок участі у проектах, що фінансуються Європейським Союзом. Так, одним із трьох розділів, на якому зосереджено фінансування рамкової програми ЄС з дослідження та інновацій

«Горизонт 2020» є «Суспільні виклики», у структурі якого передбачено напрям: продовольча безпека, ресурсозберігаюче сільське і лісове господарство, дослідження морських, прибережних і внутрішніх вод, біоекономіка [64].

Наступною програмою Європейської Комісії для фінансування досліджень та інновацій є «Horizon Europe», що діятиме з 2021 по 2027 рік із запропонованим бюджетом у 100 млрд. євро. Сферою втручання шостого блоку «Продовольство, біоекономіка, природні ресурси, сільське господарство та навколишнє середовище» зокрема є сільське господарство, лісове господарство та сільська місцевість [65];

7) *розробка стратегії «Зелене та здорове сільське господарство».* Використовуючи положення курсу Європейська зелена угода, доцільно розробити стратегію, що передбачатиме стійкий виробничо-економічний, соціально-просторовий та еколого-кліматичний розвиток, як сільського господарства, так і інших ланок продовольчого ланцюга. Її метою має стати створення системи екологічного сільського господарства, що включатиме значне скорочення використання хімічних пестицидів, добрив та антибіотиків. Реалізація «зеленої» стратегії сприятиме підвищенню якості та безпеки харчових продуктів, шляхом поліпшення відстеження всього ланцюга виробництва, імпорту та збуту.

Така стратегія має бути спрямована на перехід до надійної та стійкої продовольчої системи, що функціонуватиме за будь-яких обставин, здатної забезпечити доступ до належної кількості доступного продовольства для населення. З метою реалізації даної стратегії у ній пропонується зазначити конкретний перелік основних дій та заходів, серед них: у сфері екологізації, порівняно з поточним рівнем в Україні – скорочення до 2030 року на 50% використання та ризику пестицидів, на 20% – застосування мінеральних добрив, на 50% – використання антибіотиків в сільському господарстві та аквакультури; у сфері збереження біорізноманіття – потроїти щорічний коефіцієнт консолідації сільськогосподарських земель під органічне землеробство і довести його частку до 25% сільськогосподарських угідь; розробити та реалізувати далекоглядний план відновлення природи України, що включатиме перетворення, щонайменше, 30% площі земель та морів в ефективно керовані райони, що охороняються, для запобігання втрат біорізноманіття.

Для зниження ризиків небезпечних для життя захворювань, а також впливу продовольчої системи на навколишнє середовище, пропонується впровадити на національному рівні модель споживання, що включатиме перехід на «більш рослинну дієту». З цією метою необхідною є активізація досліджень, що сприяють розширенню доступності та джерел альтернативних білків, як-от рослинні білки та замінники м'яса;

8) *розробка та впровадження національної Програми розвитку сільських територій.* З метою поліпшення економічних, соціальних та екологічних умов у сільській місцевості, доцільно використати досвід ЄС у реалізації національної Програми розвитку сільських територій. Така програма має розроблятися на програмний період – 7 років та повинна містити не тільки

детальний огляд поточної ситуації у сільськогосподарській сфері, а й методику вирішення проблем та шляхів просування можливостей українського аграрного сектору. Для цього слід вказати пріоритети, розробити основні напрями діяльності, а також сформувані прогнозований бюджет програми. Так, напрями діяльності можуть стати: модернізація сільського господарства з метою підвищення конкурентоспроможності фермерів; фінансова підтримка малих та середніх фермерських господарств для підвищення їх виробничого потенціалу; підтримка розвитку українських сіл шляхом оновлення та розвитку інфраструктури, видатків в освіту, культуру; забезпечення кліматичної стійкості у сільському господарстві;

9) *адаптація до стандартів Спільної аграрної політики ЄС*. Адаптація до стандартів Спільної аграрної політики ЄС дозволить Україні не тільки покращити стан сільськогосподарського сектору, підвищити рівень продовольчої безпеки, а й піднятися у рейтингу країн світу за GFSI. Оскільки, крім зазначених вище переваг дотримання САП, у повідомленні Європейської Комісії 2017 р. про «Майбутнє продовольства та сільського господарства» йдеться також про глобальний аспект САП, який пояснюється тим, що вона буде домагатися узгоджених дій серед своєї політики відповідно до Порядку денного ООН у сфері сталого розвитку на період до 2030 та зобов'язання посилити узгодженість політики для сталого розвитку, так як основними проблемами країн, що розвиваються, до яких належить зокрема і Україна, є подолання продовольчої безпеки та зменшення бідності. До того ж цілями оновленої майбутньої САП ЄС стануть: забезпечення справедливого доходу для фермерів; підвищення конкурентоспроможності; збалансування потужностей у харчовому ланцюгу; дії щодо зміни клімату; екологічна допомога; збереження ландшафтів та біорізноманіття; підтримка оновлення поколінь; яскраві сільські райони; захист продуктів харчування та якість здоров'я [66];

10) *розробка та імплементація пакету заходів з підтримки постраждалого від коронавірусу агропродовольчого сектору*. До такого пакету заходів з підтримки сільського господарства, що зазнало втрат від пандемії коронавірусу, пропонується включити: підтримку ефективної роботи процесу поставок продовольства, зокрема організацію функціонування «зелених смуг» на ключових прикордонних пунктах, що забезпечуватимуть перетин продовольчими вантажами кордону за 15 хвилин; пряму підтримку окремих фермерів та сільських районів загалом кредитами або гарантіями для покриття операційних витрат за низькими ставками або за сприятливими графіками платежів, а також збільшення частки авансування прямих субсидій та ряду виплат на розвиток сільських територій; тимчасове підвищення розміру державної допомоги на ферму та на харчову або торговельну компанію;

11) *налагодження та поглиблення партнерства в агросекторі*. Формування стійкого діалогу між Україною та Польщею в галузі сільського господарства доцільно забезпечити шляхом укладання меморандумів та угод між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством сільського господарства та розвитку села Польщі щодо співпраці у сфері сільського господарства. Актуальними є також нарощування

обсягів двосторонньої торгівлі продовольчими товарами та активізація у таких сферах як: земельні відносини; санітарні та фіто-санітарні заходи; розвиток аграрних технологій, інфраструктури та сільськогосподарського машинобудування;

12) *створення нових адміністративних інструментів*, таких як Польсько-український фонд агропромислового розвитку, що передбачав би співфінансування спеціальних проєктів, спрямованих на застосування сучасних аграрних технологій та раціональне використання земель сільськогосподарського призначення;

13) *надання консультаційних послуг*, що доцільно реалізувати шляхом підписання меморандумів про співпрацю між аграрними закладами вищої освіти, а також створення Асоціації аграрних університетів України та Польщі. В рамках такої асоціації має здійснюватися обмін інформацією та технологіями шляхом проведення конференцій та консультацій, а також здійснення спільних наукових досліджень та розробка й реалізація спільних проєктів у таких сферах як: виробництво продовольства та ведення сільського господарства; підвищення рівня продовольчої безпеки і поліпшення харчування в умовах зміни клімату; розвиток сільських районів; тваринництво тощо. Метою такої співпраці має стати підвищенням обізнаності та нарощування агропромислового потенціалу, спираючись на наукові дані, для сталого розвитку сільського господарства та як результат підвищення рівня продовольчої безпеки.

За результатами дослідження напрямів підвищення рівня продовольчої безпеки України на підставі використання досвіду Польщі та розробки шляхів розвитку співробітництва між країнами сформульовано такі висновки:

1. Установлено, що продовольча безпека – забезпечений державою стан економіки, за якого у будь-який час населення на трьох рівнях (фізичному, економічному та соціальному) матиме доступ до продовольства, з можливістю його використання та засвоєння для ведення активного та здорового способу життя. Визначено чинники, які впливають на рівень продовольчої безпеки, до яких належать доступ до продовольства, його використання та засвоєння, а також необмеженість у часі. Встановлено, що поряд із станом продовольчої безпеки, завжди існує загроза її відсутності, викликана сукупністю факторів, серед яких: голод, недоїдання та бідність. Виокремлено змістовні аспекти, що вкладаються до визначення продовольчої безпеки, зокрема: асортимент і якість; розвиток; самозабезпечення; вільний доступ; незалежність від зовнішніх та внутрішніх загроз; гарантована здатність держави.

2. Встановлено значне відставання України у забезпеченні продовольчої безпеки за всіма її складовими, визначеними ФАО, оскільки визначальний вплив на рівень продовольчої безпеки Польщі здійснює Спільна аграрна політика (САП) ЄС, реалізація Польської програми розвитку сільських районів та значні державні видатки в сільське господарство. Визначено, що у 2019 році Україні майже вдалося досягти рівня 2012 року за інтегральним значенням Глобального індексу продовольчої безпеки, через збільшення рівня доступності продовольства, у той час як польська сторона наростила позиції за GFSI на 3,0.

3. Обґрунтовано напрями підвищення продовольчої безпеки України до яких належать: реалізація закону про землю; збільшення державних витрат на НДДКР у сфері сільського господарства; покращення національних документів-стандартів харчування; підвищення якості та безпеки продовольства; державна підтримка молодих фермерів; участь у програмах, що фінансуються ЄС; розробка стратегії «Зелене та здорове сільське господарство»; розробка та впровадження національної Програми розвитку сільських територій; адаптація до стандартів Спільної аграрної політики ЄС; розробка та імплементація пакету заходів з підтримки постраждалого від коронавірусу агропродовольчого сектору. Встановлено, що необхідним є також налагодження та поглиблення партнерства в агросекторі шляхом укладання меморандумів та угод між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством сільського господарства та розвитку села Польщі, створення Польсько-українського фонду агропромислового розвитку. Актуальними є також нарощування обсягів двосторонньої торгівлі продовольчими товарами, підписання меморандумів про співпрацю між аграрними закладами вищої освіти та створення Асоціації аграрних університетів України та Польщі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года: Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 25 сентября 2015 года. URL: www.un.org (дата звернення: 03.07.2019).
2. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. 2019. The State of Food Security and Nutrition in the World 2019. Safeguarding against economic slowdowns and downturns. Rome, FAO.
3. Global Food Security Index 2019. Strengthening food systems and the environment through innovation and investment. URL: <https://foodsecurityindex.eiu.com/Resources> (дата звернення: 19.12.2019).
4. Statistical Factsheet. Poland, 2020. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/agri-statistical-factsheet-pl_en.pdf (дата звернення: 25.11.2020).
5. Analytical factsheet for Poland: Nine objectives for a future Common Agricultural Policy. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/by_country/documents/analytical_factsheet_pl.pdf (дата звернення: 12.11.2020).
6. Report of the World Food Conference: Rome, 15-16 November 1974. URL: https://digitallibrary.un.org/record/701143/files/E_CONF.65_20-EN.pdf (дата звернення: 04.07.2019).
7. World Food Security: a Reappraisal of the Concepts and Approaches. FAO. 1983.
8. Poverty and Hunger: Issues and Options for Food Security in Developing Countries. World Bank. 1986.
9. S.A. Andersen, ed., «Core Indicators of Nutritional State for Difficult to Sample Populations,» The Journal of Nutrition 120:1557S-1600S. 1990.
10. Доклад о человеческом развитии 1994: ПРООН. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf (дата звернення: 05.07.2019).
11. Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action: World Food Summit 13-17 November 1996.
12. The State of Food Insecurity in the World 2001: FAO. 2002.
13. Гумеров Р.Р. Методологические вопросы измерения и оценки национальной продовольственной безопасности. *Менеджмент и бизнес администрирование*. 2011. № 2. С. 21-23.
14. World Food Programme 2009: Annual Report. URL: <https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000102796/download/> (дата звернення: 05.07.2019).
15. Food availability. URL: <https://sites.google.com/a/asu.edu/sindydelatorrepacheco/home/food-availability> (дата звернення 06.07.2019).
16. Maxwell, S. and Frankenberger TR.1992. Household food security: Concepts, Indicators, measurements. A technical review. New York and Rome: UNICEF/ International Fund for Agricultural Development.

17. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/food-security> (дата звернення: 08.07.2019).

18. Lexico. Powered by OXFORD. URL: https://www.lexico.com/en/definition/food_security (дата звернення: 08.07.2019).

19. Гойчук О. І. Продовольча безпека: теорія, методологія, проблеми: автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК / Миколаївський держ. аграрний ун-т. Миколаїв, 2004. 22 с.

20. Осипов В. Е. Внутренние и внешние угрозы продовольственной безопасности России. URL: <https://www.rustrana.ru/article.php?nid=13867> (дата звернення: 11.07.2019).

21. В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія. Київ: НІСД, 1997. 144 с.

22. Бекенов С. С. Продовольственная безопасность – как составляющая экономической безопасности. *Вестник КРСУ*. 2004. № 2. С. 16-22.

23. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія бачення: навч. посіб. / Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 309 с.

24. Продовольча безпека і персоніфікація харчування: у пошуках балансу та ефективної системи управління: монографія / О. Б. Чернега та ін.; Кривий Ріг: Чернявський Д. О., 2015. 255 с.

25. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: монографія / О.М. Батигіна, В.М. Жушман, В.М. Корнієнко та ін.; Х., 2013. 326 с.

26. Food Security: Definition, Four dimensions, History, March 2012. URL: <http://www.fao.org/fileadmin/templates/ERP/uni/F4D.pdf> (дата звернення: 12.11.2020).

27. An Introduction to the Basic Concepts of Food Security. URL: <http://www.fao.org/3/a-a1936e.pdf> (дата звернення: 13.11.2020).

28. The Integrated Food Security Phase Classification (IPC). URL: <http://www.ipcinfo.org/> (дата звернення: 13.11.2020).

29. Definitions of Food Insecurity. USDA Economic Research Service. URL: <https://www.ers.usda.gov/topics/food-nutritionassistance/food-security-in-the-us/definitions-of-food-security.aspx> (дата звернення: 14.11.2020).

30. The state of food insecurity in the world 2000. Food insecurity: when people live with hunger and fear starvation, FAO.

31. Организация Объединенных Наций. 2016а. Доклад межправительственной рабочей группы экспертов открытого состава по показателям и терминологии, касающимся снижения риска бедствий. Записка Генерального секретаря. А/71/644. Генеральная Ассамблея Организации Объединенных Наций. Семьдесят первая сессия. Пункт 19(с) повестки дня Устойчивое развитие: снижение риска бедствий. 1 декабря 2016 года.

32. World Health Organization. URL: <https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/malnutrition> (дата звернення: 14.11.2020).

33. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). URL: <https://www.oecd.org/> (дата звернення: 15.11.2020).

34. ФАО, МФСР, ЮНИСЕФ, ВПП и ВОЗ. 2018. Положение дел в области продовольственной безопасности и питания в мире – 2018. URL <http://www.fao.org/3/I9553RU/i9553ru.pdf> (дата звернення: 15.11.2020).
35. Human Development Report 2019. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (дата звернення: 15.11.2020).
36. FAO. URL: <http://www.fao.org/> (дата звернення: 19.12.2019).
37. Consumer price levels in the European Union, 2019. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/pricelevels/pricelevels_2019/index.html (дата звернення: 16.11.2020).
38. Klikocka, H. and Klikocki, O.. Analysis of food security in Poland in relation to sustainable development of agricultural production. *Intercathedra*. 33/4. p. 41-52.
39. Poland's food prices may rise faster due to extreme weather – report. URL: <https://www.thefirstnews.com/article/polands-food-prices-may-rise-faster-due-to-extreme-weather---report-12424> (дата звернення: 16.11.2020).
40. Статистичний збірник «Індекси споживчих цін за 2019 рік». URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/03/zb_ISC_2019.pdf (дата звернення: 16.11.2020).
41. The Global Food Security Index. URL: <https://foodsecurityindex.eiu.com>. (дата звернення: 19.12.2019).
42. Почему продовольственная безопасность Украины достигла уровня Венесуэлы и как можно ее восстановить? URL: <http://ua-outlook.com.ua/ru/2017/04/06/ukrainefoodsecurity/> (дата звернення: 19.12.2019).
43. Сільське господарство стало найбільш рентабельною галуззю економіки України у 2017 році. URL: <https://agropolit.com/news/9334-silskogospodarstvo-stalo-naybilsh-rentabelnoyu-galuzzyu-ekonomiki-ukrayini-u-2017-rotsi> (дата звернення: 26.11.2019).
44. Кормишкина Л.А., Семенова Н.Н., Кормишкин Е.Д. Решение проблемы продовольственной безопасности и аграрное развитие в XXI веке по-европейски. *Аграрная наука Евро-Северо-Востока*. 2017. № 1(56). С. 74-78.
45. CAP in your country. Poland. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-in-your-country/pdf/pl_en.pdf (дата звернення: 26.11.2019).
46. Б. Е. Фрумкин Общая сельскохозяйственная и рыболовная политика, сентябрь-ноябрь 2018 г. *Европейский Союз: факты и комментарии. Электронное издание*. 2018. № 94. С. 41-46.
47. Б. Е. Фрумкин Общая сельскохозяйственная и рыболовная политика, сентябрь-ноябрь 2019 г. *Европейский Союз: факты и комментарии. Электронное издание*. 2019. № 98. С. 25-29.
48. О. Б. Чернега, А. В. Чепурнова Comparative analysis of Ukraine and Poland food security levels. *Торгівля і ринок України: наук. журн.* Кривий Ріг: ДонНУЕТ. 2019. № 2 (46). С. 9-17.
49. Фермеру на заметку: что будет в Украине после введения рынка земли. URL: <https://uteka.ua/publication/news-14-delovye-novosti-36-fermeru-na>

zametku-chno-budet-v-ukraine-posle-vvedeniya-rynka-zemli (дата звернення: 09.02.2020).

50. Рынок земли: международный опыт. URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/204-rynok-zemli-mezhdunarodnyj-opyt> (дата звернення: 09.02.2020).

51. Как работает рынок земли в соседних странах. URL: <https://biz.censor.net.ua/resonance/3096403/kak-rabotaet-rynok-zemli-v-sosednih-stranah> (дата звернення: 09.02.2020).

52. За сумою виручки від експорту сільгосппродукції Україна посідає 25 місце у світі. URL: <https://agrotimes.ua/agromarket/za-sumoyu-vyruchky-vid-agroeksportu-ukrayina-posidaye-25-miscze-u-sviti/> (дата звернення: 09.02.2020).

53. Спеціальна доповідь Світового банку на тему: Відкриття ринку землі для зростання сільського господарства. URL: <http://pubdocs.worldbank.org/en/395991574161086077/Ukraine-special-focus-note-Fall-2019-uk.pdf> (дата звернення: 10.02.2020).

54. Відсутність ринку землі знижує ВВП України на 1% – ЄБРР. URL: <https://hromadske.ua/posts/vidsutnist-rinku-zemli-znizhuje-vvp-ukrayini-na-1-yebrr> (дата звернення: 10.02.2020).

55. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31 березня 2020 року № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (дата звернення: 24.11.2020).

56. Steensland A. Virginia Tech College of Agriculture and Life Sciences; 2019. 2019 Global Agricultural Productivity Report: Productivity Growth for Sustainable Diets and More. URL: <https://vtechworks.lib.vt.edu/handle/10919/96429> (дата звернення: 24.11.2020).

57. Fuglie, K., 2015. Accounting for growth in global agriculture. Bio-Based Appl. Econ. 4, 201–234. URL: <https://oaj.fupress.net/index.php/bae/article/view/3277/3277> (дата звернення: 24.11.2020).

58. Чи може Україна продовжувати нарощувати експорт сільгосппродукції? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2785567-ci-moze-ukraina-prodovzuvati-narosuvati-eksport-silgospprodukcii.html> (дата звернення: 25.11.2020).

59. Unleashing Ukrainian Agricultural Potential To Improve Global Food Security, August 2016. URL: https://bleyzerfoundation.org/files/tbf_reports/Unleashing%20Ukrainian%20Agricultural%20Potential-August%202016.pdf (дата звернення: 25.11.2020).

60. Про затвердження Концепції поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення: розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 року № 332-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/6595467> (дата звернення: 26.11.2020).

61. Рекомендації щодо здорового харчування дорослих: затверджено в.о. Міністра У.Супрун від 08” грудня 2017 року. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%>

[BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/01122017_Basic_Recommendations-1.pdf](#) (дата звернення: 26.11.2020).

62. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі: Указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789> (дата звернення: 27.11.2020).

63. Завдяки підтримці Уряду молодий фермер до 35 років може отримати до 40 тис. грн, - Віктор Шеремета. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zavdyaki-pidtrimci-uryadu-molodij-fermer-do-35-rokiv-mozhe-otrimati-do-40-tis-grn-viktor-sheremeta> (дата звернення: 27.11.2020).

64. What is Horizon 2020? URL: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/what-horizon-2020> (дата звернення: 27.11.2020).

65. Horizon Europe programme analysis. URL: https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/support-policy-making/shaping-eu-research-and-innovation-policy/evaluation-impact-assessment-and-monitoring/horizon-europe_en#about (дата звернення: 01.12.2020).

66. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/future-cap_en. (дата звернення: 01.12.2020).

ДОДАТКИ

Таблиця А.1 – Поширеність недоїдання (%) у світі за період 2010-2019 рр. (за даними ФАО)

№	Територія	Роки									
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	Весь світ	9,6	9,1	9,2	9,0	8,6	8,9	8,8	8,7	8,9	8,9
2	Африка	18,9	18,3	18,1	18,0	17,6	18,3	18,5	18,6	18,6	19,1
	<i>Північна Африка</i>	8,8	8,7	7,8	7,7	6,1	6,2	6,3	6,6	6,3	6,5
	<i>Країни Африки на південь від Сахари</i>	21,3	20,5	20,5	20,4	20,3	21,2	21,4	21,4	21,4	22,0
	<i>Східна Африка</i>	28,9	27,5	27,3	27,4	26,2	26,9	27,1	26,8	26,7	27,2
	<i>Центральна Африка</i>	30,4	29,2	29,0	28,6	26,8	28,2	28,8	28,7	29,0	29,8
	<i>Південна Африка</i>	5,4	5,5	5,5	5,8	6,3	7,0	8,0	7,0	7,9	8,4
	<i>Західна Африка</i>	12,1	12,0	12,2	11,8	13,3	14,3	14,2	14,6	14,3	15,2
3	Азія	10,1	9,4	9,5	9,2	8,7	8,8	8,5	8,2	8,4	8,3
	<i>Центральна Азія</i>	7,7	6,9	6,7	6,2	3,3	3,0	3,0	3,0	3,0	2,7
	<i>Східна Азія</i>	3,8	<2,5	<2,5	<2,5	<2,5	<2,5	<2,5	<2,5	<2,5	<2,5
	<i>Південно-Східна Азія</i>	11,7	10,7	9,9	9,7	10,8	10,5	10,0	9,8	9,8	9,8
	<i>Південна Азія</i>	15,4	15,4	16,2	15,6	14,2	14,4	13,8	13,1	13,8	13,4
	<i>Західна Азія</i>	10,4	10,7	10,6	11,0	10,2	10,7	11,1	11,1	11,2	11,2
	<i>Західна Азія і Північна Африка</i>	9,7	9,8	9,3	9,5	8,3	8,6	8,9	9,0	8,9	9,0
4	Латинська Америка і Карибський басейн	6,7	6,3	6,2	5,9	5,6	6,2	6,7	6,8	7,3	7,4
	<i>Карибський басейн</i>	17,5	18,0	18,2	18,0	17,0	17,3	17,0	16,6	17,0	16,6
	<i>Латинська Америка</i>	5,9	5,7	5,5	5,4	5,4	5,4	6,0	6,1	6,6	6,7
	<i>Центральна Америка</i>	7,9	7,5	7,4	7,0	7,1	7,9	8,6	8,3	8,4	9,3
	<i>Південна Америка</i>	5,1	4,6	4,5	4,1	3,8	4,4	4,9	5,2	5,8	5,6
5	Океанія	5,4	5,4	5,8	5,7	5,0	5,5	5,9	6,0	5,7	5,8
6	Північна Америка і Європа	< 2,5	< 2,5	< 2,5	< 2,5	< 2,5	< 2,5	< 2,5	< 2,5	< 2,5	< 2,5

Джерело: складено автором на основі [36]

Примітка: <2,5 = частка тих, хто недоїдає менше 2,5 відсотка.

Таблиця А.2 – Рівень продовольчої безпеки у світі за період 2010-2019 рр. (за індикаторами ФАО)

№	Показник	Роки									
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Наявність продовольства											
1	Середня достатність постачання калорій з продуктів харчування (середній показник за 3 роки), %	117	117	118	118	118	118	119	119	119	119
2	Середня вартість виробництва продуктів харчування (середній показник за 3 роки), дол. США	298	301	306	309	312	313	-	-	-	-
3	Середня кількість білка (середній показник за 3 роки), г / день	77,1	77,8	78,5	78,8	79,1	79,4	79,9	-	-	-
4	Середня кількість білка тваринного походження (середній показник за 3 роки), г / день	30,0	30,4	30,7	30,8	30,9	31,1	31,3	-	-	-
Доступ до продовольства											
5	ВВП на душу населення, дол. США	13897,3	14269,0	14548,3	14850,8	15181,2	15509,3	15828,2	16240,2	16644,7	16950,8
6	Кількість людей, яка недоїдає, млн. осіб	668,2	638,7	652,0	647,7	628,9	653,3	657,6	653,2	678,1	687,8
7	Поширеність відсутності продовольчої безпеки у важкій формі серед населення в цілому, %	-	-	-	-	8,3	7,9	8,1	8,6	9,4	9,7
8	Поширеність відсутності продовольчої безпеки у помірній або важкій формі серед населення в цілому, %	-	-	-	-	22,4	22,4	23,2	24,8	25,8	25,9
9	Кількість людей, які живуть в умовах відсутності продовольчої безпеки в важкій формі, млн. осіб	-	-	-	-	602	586	605,5	646,4	717,5	746
10	Кількість людей, які живуть в умовах відсутності продовольчої безпеки у помірній або важкій формі, млн. осіб	-	-	-	-	1633,5	1649,5	1735,2	1874,5	1969,6	2001,1
Продовольча стабільність											
11	Коефіцієнт залежності від імпорту зернових (середній показник за 3 роки), %	-0,8	-1	-1	-1,4	-1,5	-1,7	-1,8	-	-	-
12	Відсоток орних земель, обладнаних для зрошення (середній показник за 3 роки), %	24,0	24,1	24,0	24,1	24,2	24,1	24,1	-	-	-
3	Вартість імпорту продовольчих товарів у	5	5	5	5	6	6	6	-	-	-

	загальному товарному експорту (середній показник за 3 роки), %										
14	Мінливість пропозиції продуктів харчування на душу населення, ккал / день	10	8	6	7	7	6	6	4	-	-
Використання											
15	Відсоток населення, що використовує принаймні базові послуги питної води, %	86,5	86,9	87,4	87,8	88,3	88,8	89,2	89,6	-	-
16	Відсоток населення, що використовує принаймні базові санітарно-гігієнічні послуги, %	66,4	67,4	68,4	69,4	70,5	71,5	72,5	73,4	-	-
17	Відсоток дітей у віці до 5 років із затримкою росту, %	26,0	25,4	24,8	24,2	23,6	23,1	22,6	22,1	21,7	21,3
18	Поширеність низької маси тіла при народженні, %	15,3	15,1	15,0	14,8	14,7	14,6	-	-	-	-

Джерело: складено автором на основі [36]